Пралетарыі ўсіх краін, злучайцеся!

Комуністычная партыя (бальшэвікоў) Беларусі

ЗВЯЗДА

ОРГАН ЦК і МЕНСКАГА АБКОМА КП(б)Б

№ 217 (6193) | 18 верасня 1938 г., нядзеля | ЦАНА 10 КАП.

Гісторыя Ўсесаюзнай Комуністычнай партыі (бальшэвікоў). Кароткі курс. Пад рэдакцыяй Камісіі ЦК ВКП(б). Адобран ЦК ВКП(б). 1938 год. Раздзел IV. Меншавікі і бальшэвікі ў перыяд сталыпінскай рэакцыі. Афармленне бальшэвікоў у самастойную марксісцкую партыю. (1908—1912 годы).

СЁННЯ Ў НУМАРЫ:

Забяспечыць глыбокае вывучэнне гісторыі ВКП(б). Перадавы артыкул «Праўды».

Сход партыйнага актыва г. Менска.

Уручэнне ордэнаў Саюза ССР.

Перадкастрычніцкае соцспаборніцтва прадпрыемстваў БССР.

ЗА РУБЯЖОМ:

Становішча ў Чэхаславакіі.

Роспуск генлейнаўскай партыі.

Да сустрэчы Чэмберлена з Гітлерам.

Наглае выступленне польскага ўрадавага друку.

Рашэнне Палітбюро французскай комуністычнай партыі.

Ваенныя дзеянні ў Кітаі.

ЗАБЯСПЕЧЫЦЬ ГЛЫБОКАЕ ВЫВУЧЭННЕ ГІСТОРЫІ ВКП(б)

Кароткі курс гісторыі Усесаюзнай Комуністычнай партыі (бальшэвікоў) прыкаваў да сябе ўвагу ўсіх комуністаў, усіх непартыйных бальшэвікоў. У гэтай па-сталінску мудрай навуковай працы сканцэнтраван вопыт будаўніцтва самай перадавой, самай рэвалюцыйнай партыі, тут сабрана найвялікшае ідэйнае багацце бальшэвізма. Глыбокае вывучэнне Кароткага курса гісторыі ВКП(б) узброіць партыю магутнай ідэйнай зброяй, дапаможа ліквідаваць тэарэтычную слабасць нашых партыйных кадраў. Перад намі зараз ва ўвесь рост стаіць задача: **уцягнуць усю партыю ў вывучэнне гісторыі ВКП(б).**

Справа гэта сур'ёзная і адказная, якая не церпіць спешкі і шуміхі, патрабуе **паслядоўнасці, стараннай падрыхтоўкі і высокай арганізаванасці.** Трэба зразумець, што гутарка ідзе не аб кампаніях, якія звычайна маюць пэўныя, кароткія тэрміны, а аб планамерным, паглыбленым **вывучэнні.**

Паспешнасць, усякага роду парадпасць і шуміха ў такой справе могуць прынесці толькі шкоду. Яны нямінуча прывядуць да верхаглядства, і мэта не будзе дасягнута. Сіла-ж бальшэвіцкай прапаганды заключаецца ў тым, што яна да канца раскрывае сутнасць пытання, глыбока аналізуе з'явы, вывучае іх сувязі, пераконвае і вядзе людзей. Толькі такім чынам можна выхоўваць нашы партыйныя кадры і загартоўваць іх ідэалагічна.

Між тым ужо нямала ёсць прыкла-

растлумачваць штораз узнікаючыя пытанні, растлумачваць тое новае, што змяшчаецца ў Кароткім курсе гісторыі ВКП(б) і **рэгулярна** працаваць з прапагандыстамі. Невялікая група найбольш кваліфікаваных прапагандыстаў, якая атрымала такую падрыхтоўку, здолее абслужыць другую, больш шматлікую групу прапагандыстаў, і, такім чынам, нашы прапагандысцкія кадры ў працэсе заняткаў будуць самі перавучвацца. Папярэдняя падрыхтоўка прапагандыстаў, іх пастаяннае ўдасканальванне — найабавязковейшая ўмова поспеху партыйнай вучобы.

Кіруючыя партыйныя работнікі, сакратары абкомаў, гаркомаў, райкомаў павінны ўзяць у свае рукі арганізацыю прапаганды і падбор прапагандыстаў. Галоўнае заключаецца ў тым, каб прапагандыстамі ў першую чаргу сталі самі кіруючыя партыйныя работнікі — сакратары і члены партыйных камітэтаў. Састаў прапагандыстаў павінен уключаць у сябе кіруючых партыйных работнікаў. Гэта дазволіць правільна арганізаваць справу, дапаможа тэарэтычнай падрыхтоўцы нашых кіруючых партыйных кадраў.

Асноўнай умовай поспеху прадстаячых заняткаў у гуртках з'яўляецца папярэдняе **індывідуальнае чытанне** раздзелаў Кароткага курса гісторыі ВКП(б). Трэба даць магчымасць кожнаму комуністу ўважліва прачытаць апублікаваныя старонкі падручніка і добра ўясніць прачытанае. Толькі пры грунтоўным азнаямленні слухачоў з

[illegible]

«ПРАЎДА».

УРУЧЭННЕ ОРДЭНАЎ САЮЗА ССР

Учора, 17 верасня, Намеснік Старшыні Прэзідыума Вярхоўнага Совета СССР тав. Г. І. Пятроўскі ў прысутнасці раду членаў Прэзідыума уручыў ордэны групе ўзнагароджаных.

Ордэн уручаецца тав. Блідману А. Ф., узнагароджанаму за выдатную ініцыятыву ў справе механізацыі пагрузачна-разгрузачных работ і прадукцыйнасці працы пры пагрузачных работах.

Ордэны атрымалі таксама тт. Міхайлаў і Чывілёў, узнагароджаныя за выдатную работу па асваенню Крайняй Поўначы.

Г. І. Пятроўскі сардэчна віншаваў узнагароджаных і пажадаў ім далейшых поспехаў у іх рабоце. (БЕЛТА).

СТАНОВІШЧА Ў ЧЭХАСЛАВАКІІ

РОСПУСК ГЕНЛЕЙНАЎСКАЙ ПАРТЫІ

ПРАГА, 16 верасня. (БЕЛТА). Пастановай чэхаславацкага ўрада генлейнаўская партыя распушчана і забаронена.

Надзвычайнае становішча пашырана на ўсе акругі Судэцкай вобласці.

Выдана распараджэнне аб абавязковай здачы на працягу бліжэйшых 24 гадзін усякай зброі, якая ёсць у грамадзян [illegible]

***

ПРАГА, 17 верасня. (БЕЛТА). Чэхаславацкі ўрад выдаў рад новых пастаноў па забеспячэнню рэспубліканскага парадку ў краіне. Распушчана не толькі генлейнаўская партыя, але і ўсе арганізацыі, якія знаходзіліся пад яе кіраўніцтвам. У памяшканнях усіх абласных цэнтраў генлейнаўскай партыі (Прага, Карловы Вары (Карлсбад), Усці над Лабем і т. д.) праведзены вобыскі. Усе знойдзеныя пры вобысках матэрыялы канфіскаваны, памяшканні апячатаны.

Пры вобыску ў будынку цэнтральнага кіраўніцтва генлейнаўцаў у Хэбе знойдзен спісак 80 тысяч асоб, якія павінны былі прымаць удзел у путчы са зброяй у руках.

У памяшканнях генлейнаўскіх камітэтаў знойдзена шмат зброі. Пры вобыску ў доме аднаго генлейнаўскага главара знойдзена тры скрыні ручных гранат, 10 аўтаматычных вінтовак і шмат агнястрэльных прыпасаў германскага паходжання. Банда генлейнаўскіх штурмавікоў з 6 чалавек прабавала аказаць супраціўленне пры вобыску. Усе яны арыштаваны і адданы асобаму суду. У радзе камітэтаў генлейнаўскай партыі знойдзены ўзрывучатыя вяшчэствы, якія хаваліся ў кансервавых банках, у бензінавых баках і т. п.

Загад аб абавязковай здачы зброі і агнястрэльных прылад на працягу 24 гадзін распаўсюджан таксама на ўсе акругі Маравіі.

Мерапрыемствы ўрада з захапленнем сустрэты шырокімі масамі чэхаславацкага народа.

[illegible] быў-бы скінут абурэннем усёй нацыі, якая згодна лепш памерці, чым даць разарваць на часткі сваю айчызну... У нашай краіне не будзе ніякага плебісцыта, ніякай міжнароднай паліцыі. Мы самі стварылі парадак, самі яго захаваем. Мы пакажам, што ў стане самі ажыццявіць праграму поўнага роўнапраўя нацыянальнасцей у нашай рэспубліцы». У заключэнне Бехіне звярнуўся да чэхаславацкай грамадскасці з заклікам захаваць поўнае давер'е да ўрада і арміі.

***

ЛОНДАН, 16 верасня. (БЕЛТА). Як перадае берлінскі карэспандэнт агенцтва Рэйтэр, звыш 9 тысяч генлейнаўцаў перайшлі германскую граніцу.

***

ПРАГА, 16 верасня. (БЕЛТА). Місія лорда Рэнсімена ў Чэхаславакіі апублікавала ўчора позна ноччу паведамленне, у якім гаворыцца: «Лорд Рэнсімен у суправаджэнні Эштон Гуэткіна па запрашэнню прэм'ер міністра Чэмберлена вяртаецца на некалькі дзён у Лондан, каб абмеркаваць з Чэмберленам і іншымі міністрамі рэзультаты перагавораў у Берхтэсгадэне».

ДА СУСТРЭЧЫ ЧЭМБЕРЛЕНА З ГІТЛЕРАМ

ЛОНДАН, 16 верасня. (БЕЛТА). Як паведамляе агенцтва Рэйтэр з Берліна, аднаўленне перагавораў паміж Чэмберленам і Гітлерам трэба чакаць 20 верасня. Перагаворы будуць весціся ў Годэсбергу (курорт у Рэйнскай вобласці). У берлінскіх дыпламатычных колах лічаць, што, напэўна, у перагаворах у Годэсбергу прыме ўдзел таксама французскі прэм'ер Далад'е.

НАГЛАЕ ВЫСТУПЛЕННЕ ПОЛЬСКАГА ЎРАДАВАГА ДРУКУ

ВАРШАВА, 16 верасня. (БЕЛТА). Польскі ўрадавы друк, які ўвесь час падтрымліваў захватніцкія планы германскага фашызма ў адносінах Чэхаславакіі, скарыстоўвае абвастрэнне палітычнага становішча ў Цэнтральнай Еўропе для рэзкага антычэхаславацкага выступлення. Сёння ўрадавая газета «Кур'ер поранны» выступае ў яўна інспіраваным (прадыктаваным вышэйшымі коламі) артыкуле з прамым заклікам да раздзелу Чэхаславакіі. Падтрымліваючы патрабаванне германскага фашызма аб далучэнні Судэцкай вобласці да Германіі, газета патрабуе плебісцыта для польскага насельніцтва Чэхаславакіі і далучэння Цешынскай (Чэхаславацкай) Сілезіі да Польшчы.

Гэта патрабаванне падтрымліваецца органам польскіх кансерватараў — газетай «Час».

Каментуючы гэтыя выступленні, газета «Дзённік людове» заяўляе, што абедзве газеты па сутнасці справы патрабуюць таго, каб Польшча ўключылася ў антычэхаславацкі фронт і прыняла ўдзел у ваенным выступленні супроць Чэхаславакіі.

РАШЭННІ ПАЛІТБЮРО ФРАНЦУЗСКАЙ КОМУНІСТЫЧНАЙ ПАРТЫІ

ПАРЫЖ, 16 верасня. (БЕЛТА). Палітбюро французскай комуністычнай партыі апублікавала рашэнні свайго ўчарашняга пасяджэння, якое праходзіла пад старшынствам Марселя Кашэна.

Палітбюро выказала сваю салідарнасць з чэхаславацкім народам і адзначыла шматлікія пратэсты, якія ідуць з усіх канцоў краіны супроць спроб Чэмберлена дазволіць Гітлеру ажыццявіць свой план расчлянення Чэхаславакіі. Рыхтуемы ўдар супроць Чэхаславакіі цесна звязан са спробамі ажыццявіць удар і супроць безапаснасці Францыі.

У той час, як Далад'е, гаворыцца ў рашэнні Палітбюро, знайшоў магчымым раіцца з Фландэнам, Луі Марэнам, Перно, Кайо і іншымі рэакцыянерамі, ён не палічыў патрэбным узгадніць свае дзеянні з арганізацыямі народнага фронта і, у асаблівасці, з Усеагульнай канфедэрацыяй працы і комуністычнай партыяй.

Зусім ясна, што, дазваляючы Гітлеру ажыццявіць свае мэты ў адносінах да Чэхаславакіі, Чэмберлен ні ў якой меры не выказвае думкі англійскага народа, які цалкам стаіць за выратаванне міру шляхам правядзення рашучай палітыкі адпору агрэсарам. Далад'е і Бонэ, адабраючы дзеянні Чэмберлена, не прадстаўляюць грамадскай думкі Францыі, таксама як не абараняюць інтарэсаў міру і безапаснасці краіны. Гэта ў такой-жа меры адносіцца да іх дзеянняў, якія накіраваны супроць грамадскай думкі, што выразілася ў забароне мітынгаў, арганізуемых на карысць міру і Чэхаславакіі, у адмаўленні склікаць палату дэпутатаў, у імкненні перашкодзіць скліканню нарады дэлегацыі левых груп парламента.

Усе гэтыя дзеянні не могуць быць расцэнены інакш, як палітыка двайстасці і хістанняў паміж палітыкай аховы безапаснасці краіны і палітыкай капітуляцыі перад патрабаваннямі фашысцкіх падпальшчыкаў вайны.

Далей рашэнне абавязвае прадстаўнікоў компартыі ў Нацыянальным камітэце народнага фронта патрэбаваць ад камітэта пацвярджэння сваёй салідарнасці з Чэхаславакіяй з тым, каб паказаць, што дэмакратычная Францыя не адабрае і не салідарызуецца з палітыкай, якая заахвочвае экспансію гітлерызма ў Еўропе і прыносіць у афяру безапаснасць Францыі. Рашэнне настойвае на ажыццяўленні прапановы компартыі аб скліканні парламента.

ВАЕННЫЯ ДЗЕЯННІ Ў КІТАІ

У ЦЭНТРАЛЬНЫМ КІТАІ

За апошні час японскія войскі праяўляюць актыўнасць у паўднёва-ўсходняй частцы правінцыі Хэнань. У раёне горада Канчжоу (Хуанчуань) адбываюцца сур'ёзныя баі.

Японцы некалькі разоў атакавалі кітайскія пазіцыі ў ваколіцах горада. Аднак, усе японскія атакі былі адбіты. На поўнач ад Гуанчжоу кітайцы развіваюць контрнаступленне. Японскае прасоўванне тут затрымана. Кітайцы зноў захвацілі 6 вёсак. Японцы ў баі страцілі 200 чалавек забітымі.

На паўночным беразе Янцзы ў раёне горада Гуанцзі (на паўночны захад ад Цзюцзяна) ідуць упартыя баі. Кітайскія войскі прадаўжаюць утрымліваць свае пазіцыі на ўзвышшах на захадзе ад горада.

На паўночны захад ад Жуйчана кітайскія войскі выбілі японцаў з раду пунктаў і захвапілі дзве вышыні. Паспяховую контратаку правялі кітайцы на цэнтральным участку гэтага фронта і захваціўшы некалькі ўзвышшаў.

СХОД ПАРТЫЙНАГА АКТЫВА ГОРАДА МЕНСКА

Учора, 17 верасня, у зале з'езду Дома ўрада адбыўся сход менскага гарадскога партыйнага актыва з удзелам культпропаў і прапагандыстаў раду раёнаў БССР. На сходзе прысутнічала каля 1.500 чалавек.

З вялікай увагай удзельнікі схода заслухалі даклад сакратара ЦК КП(б)Б тав. Панамарэнкі аб вывучэнні Кароткага курса гісторыі ВКП(б).

Дакладчык падрабязна спыніўся на велізарнейшым палітычным значэнні важнейшага дакумента сталінскай эпохі — Кароткага курса гісторыі ВКП(б), які тэарэтычна абагульвае ўвесь гіганцкі гістарычны вопыт бальшэвіцкай партыі і дае сапраўды навуковае, марксісцкае тлумачэнне складанейшых момантаў рэвалюцыйнай барацьбы рабочага класа і яго партыі.

У сваім дакладзе тав. Панамарэнка паставіў перад партыйным актывам рад канкрэтных задач па арганізацыі глыбокага вывучэння гісторыі бальшэвіцкай партыі.

— У цэнтр увагі работы партарганізацыі, — гаворыць дакладчык, — неабходна паставіць задачу падбору кадраў прапагандыстаў. Трэба, каб кіраўнікі партыйных арганізацый — сакратары гаркомаў, райкомаў, партыйных камітэтаў і парторгі — паказалі бальшэвіцкі прыклад узорнай пастаноўкі марксісцкага выхавання комуністаў. Партыйныя кіраўнікі павінны самі быць прапагандыстамі і кіраваць гурткамі па вывучэнню гісторыі нашай партыі.

Далей дакладчык спыніўся на пытаннях палітычнага выхавання комсамольцаў і несаюзнай моладзі.

— За восем месяцаў 1938 года, — гаворыць тав. Панамарэнка, — комсамольскія арганізацыі БССР прынялі ў свае рады 76 тысяч чалавек моладзі. Гэта ўскладае на партыйныя арганізацыі вялікую адказнасць у справе комуністычнага выхавання комсамольцаў і асабліва новапрынятых у ЛКСМБ. Неабходна дапамагчы комсамольцам вывучыць гісторыю бальшэвіцкай партыі. Арганізацыя палітычнай вучобы комсамольцаў павінна быць узнята на высокі палітычны ўзровень.

На заводах, фабрыках, калгасах і ўстановах, зазначыў дакладчык, шырокія масы непартыйных бальшэвікоў праяўляюць выключную цікавасць да вывучэння гісторыі ВКП(б). Задача партыйных арганізацый — па-бальшэвіцку арганізаваць вывучэнне гісторыі партыі. Але, разам з тым, трэба рашуча папярэдзіць аб шкоднай парадпасці і залішняй спешцы, што мае месца ў асобных партыйных арганізацыях.

Дакладчык прывёў факты несур'ёзных і павярхоўных адносін да вывучэння гісторыі партыі. На заводзе імя Кірава прапагандыст тав. Лапідус не растлумачыў слухачам гуртка велізарнейшага значэння новага падручніка па гісторыі партыі. Ён толькі бегла прачытаў першы раздзел падручніка, а на пытанні слухачоў даваў блытаныя адказы.

— Толькі шкодная парадпасць, — гаворыць тав. Панамарэнка, — шуміха, пагоня за колькасным ахопам, замест арганізацыі планамернай бальшэвіцкай работы прыводзяць да такіх рэзультатаў.

Тав. Панамарэнка ў заключэнне даклада заклікаў партыйны актыў весці рашучую барацьбу па ліквідацыі вынікаў шкодніцтва і да канца выкарчоўваць трацкісцка-бухарынскіх і нацыянал-фашысцкіх бандытаў.

Выступаўшыя ў спрэчках таварышы гаварылі аб вялікім палітычным уздыме, які наглядаецца сярод комуністаў і беспартыйных у сувязі з выхадам у свет Кароткага курса гісторыі ВКП(б).

— Лепшай ацэнкай гісторыі ВКП(б), распрацаванай камісіяй ЦК ВКП(б) пры ўдзеле таварыша Сталіна, служаць шматлікія водгукі партыйных і непартыйных бальшэвікоў аб гэтым выдатнейшым навуковым марксісцка-ленінска-сталінскім дакуменце ўсесветна гістарычнага значэння, — сказаў выступіўшы сакратар Сталінскага РК КП(б)Б тав. Тугіцын. — Нам, партыйнаму актыву, у першую чаргу трэба настойліва ўзяцца за вывучэнне гісторыі бальшэвіцкай партыі.

— Гэтая выдатнейшая кніга, — гаворыць намеснік сакратара парткома завода імя Варашылава тав. Несвіжскі, — раздзел за раздзелам проста, зразумела перадае нам шматгадовы вопыт барацьбы вялікай партыі Леніна — Сталіна з усімі ворагамі рабочага класа. З пачуццём найвялікшай радасці мы выказваем вялікую падзяку ЦК ВКП(б) і таварышу Сталіну за навуковы падручнік. Наша партыйная арганізацыя прыступіла да шырокага растлумачэння сярод рабочых, служачых і інжынерна-тэхнічных работнікаў палітычнага значэння выходзячага ў свет Кароткага курса гісторыі ВКП(б).

Тав. Каган (Палітэхнічны інстытут) расказаў аб тым, з якім уздымам і натхненнем сустрэла студэнцтва апублікаванне выдатнейшага дакумента — гісторыі бальшэвіцкай партыі.

На сходзе таксама выступілі загадчык аддзелам прапаганды і агітацыі ЦК КП(б)Б тав. Бедзін, культпроп Гомельскага гаркома партыі тав. Грушын і іншыя.

Партыйны актыў прыняў рашэнне аб арганізацыі глыбокага вывучэння Кароткага курса гісторыі ВКП(б).

Пад гром апладысментаў і магутнае «ура» партыйны актыў паслаў прывітальную тэлеграму любімаму правадыру і настаўніку — таварышу Сталіну.

ПЕРАДКАСТРЫЧНІЦКАЕ СОЦСПАБОРНІЦТВА ПРАДПРЫЕМСТВАЎ БССР

КІРАЎЦЫ ЎСТУПАЮЦЬ У СПАБОРНІЦТВА

З вялікай актыўнасцю абмяркоўваліся пазаўчора на цэхавых сходах менскага завода імя Кірава самаабавязацельствы па дастойнай сустрэчы XXI гадавіны Кастрычніцкай соцыялістычнай рэвалюцыі.

Уключаючыся ў перадкастрычніцкае соцспаборніцтва, рабочы калектыў абавязаўся выканаць гадавую вытворчую праграму да 12 снежня 1938 г.—гадавіны выбараў у Вярхоўны Совет СССР.

Стаханаўцы новамеханічнага цэха абавязаліся асвоіць да кастрычніцкага свята выраб новай 710-міліметравай гідраўлічнай пілы і 20-тоннага працяжнога гідраўлічнага станка, закончыць гадавую праграму па вырабу паралельных ціскоў, нажовачных, працяжна-гідраўлічных 10-тонных станкоў.

Кавальскі цэх абавязваецца выканаць да ўрачыстага свята сваю гадавую вытворчую праграму.

Работнікі тэхнічнага аддзела завода абавязаліся закончыць канструяванне 40-міліметравага гайканаразнога станка да 7 лістапада.

Калектыў рабочых рамонтнага цэха абавязаўся правесці да 12 снежня капітальны рамонт усяго абсталявання завода.

Асоавіяхімаўская арганізацыя прадпрыемства рыхтуе да 12 снежня 30 варашылаўскіх стралкоў, 300 значкістаў ППХА і 20 кулямётчыкаў першай ступені.

С. ГУЛІС.

РЫХТУЕМ ДАСТОЙНУЮ СУСТРЭЧУ

Калектыў рабочых рамонтнага цэха кандзіцерскай фабрыкі «Комунарка» разгарнуў шырокую падрыхтоўку да XXI гадавіны Кастрычніцкай соцыялістычнай рэвалюцыі. На адбыўшымся агульна-фабрычным сходзе рабочыя, служачыя, інжынерна-тэхнічныя работнікі ўзялі на сябе рад канкрэтных абавязацельстваў па дастойнай сустрэчы свята.

Да кастрычніцкага свята фабрыка выпусціць 65 тыс. дзіцячых падарункаў і асвоіць выраб пяці новых сартоў цукерак. Гадавую вытворчую праграму фабрыка абавязалася выканаць да 12 снежня—гадавіны выбараў у Вярхоўны Совет СССР. Да канца года фабрыка дасць звыш плана дадатковай прадукцыі на 1.200 тысяч рублёў.

Зараз ва ўсіх цэхах, зменах, брыгадах ідзе дэтальнае абмеркаванне ўзятых абавязацельстваў, заключаюцца соцыялістычныя дагаворы.

Комсамольска-маладзёжная брыгада завёртшчыц карамельнага цэха абавязалася штодня выконваць свае заданне на 150 проц., выпускаць першасортную прадукцыю. Дражэйны цэх (начальнік тав. Бурко) абавязаўся закончыць свой гадавы план да 1 снежня і выклікаў на соцспаборніцтва рознічны цэх.

18 верасня адбудзецца фабрычны злёт стаханаўцаў па пытанню выканання ўзятых абавязацельстваў да кастрычніцкага свята. Рабочыя, служачыя і інжынерна-тэхнічныя работнікі фабрыкі «Комунарка» выклікалі на соцспаборніцтва па лепшай падрыхтоўцы да свята бабруйскую кандзіцерскую фабрыку «Чырвоны харчавік».

ЯДЛОЎСКІ,
намеснік дырэктара фабрыкі «Комунарка».

ПТАШНІК,
старшыня фабкома.

ПАВЕДАМЛЕННЕ

ДАКЛАД АБ МІЖНАРОДНЫМ СТАНОВІШЧЫ, назначаны на 18 верасня ў Доме партактыва, **АДБУДЗЕЦЦА СЕННЯ У 6 ГАДЗІН ВЕЧАРА У ДОМЕ УРАДА.**

МЕНГАРКОМ КП(б)Б.

ГІСТОРЫЯ

Усесаюзнай Комуністычнай партыі (большэвікоў)

Пад рэдакцыяй Камісіі ЦК ВКП(б). **КАРОТКІ КУРС.** *Адобран ЦК ВКП(б). 1938 год.*

РАЗДЗЕЛ IV

МЕНШАВІКІ І БОЛЬШЭВІКІ Ў ПЕРЫЯД СТАЛЫПІНСКАЙ РЭАКЦЫІ. АФАРМЛЕННЕ БОЛЬШЭВІКОЎ У САМАСТОЙНУЮ МАРКСІСЦКУЮ ПАРТЫЮ.

(1908—1912 ГОДЫ).

1. СТАЛЫПІНСКАЯ РЭАКЦЫЯ. РАЗЛАЖЭННЕ Ў АПАЗІЦЫЙНЫХ СЛАЯХ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ. УПАДНІЦТВА. ПЕРАХОД ЧАСТКІ ПАРТЫЙНАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ Ў ЛАГЕР ВОРАГАЎ МАРКСІЗМА І СПРОБЫ РЭВІЗІІ ТЭОРЫІ МАРКСІЗМА. ОТПАВЕДЗЬ ЛЕНІНА РЭВІЗІЯНІСТАМ У ЯГО КНІЗЕ „МАТЭРЫЯЛІЗМ І ЭМПІРЫЯКРЫТЫЦЫЗМ“ І АБАРОНА ТЭАРЭТЫЧНЫХ АСНОЎ МАРКСІСЦКАЙ ПАРТЫІ.

II Дзяржаўная дума была распушчана царскім урадам 3 чэрвеня 1907 года. Гэты дзень прынята ў гісторыі называць днём трэцечэрвеньскага дзяржаўнага перавароту. Царскі ўрад выдаў новы закон аб выбарах у III Дзяржаўную думу і тым самым парушыў свой уласны маніфест 17 кастрычніка 1905 года, бо, згодна гэтаму маніфесту, ён павінен быў выдаваць новыя законы толькі са згоды думы. Соцыял-дэмакратычная фракцыя другой думы была аддана пад суд, прадстаўнікі рабочага класа былі адпраўлены на катаргу і ў ссылку на пасяленне.

Новы выбарчы закон быў складзен так, што намнога павялічваў колькасць прадстаўнікоў памешчыкаў і гандлёва-прамысловай буржуазіі ў думе. У той-жа час у некалькі разоў скарачаўся і да таго невялікі лік прадстаўнікоў сялян і рабочых.

III дума па сваўму саставу была чорнасоценна-кадэцкай. З агульнага ліку 442 дэпутатаў у ёй было: правых (чорнасоценцаў) — 171, акцябрыстаў і членаў родпасных ім груп — 113, кадэтаў і членаў блізкіх да іх груп — 101, трудавікоў — 13, соцыял-дэмакратаў — 18.

У асобе правых (яны называліся так таму, што сядзелі ў думе на правым баку) былі прадстаўлены злейшыя ворагі рабочых і сялян — чорнасоценныя памешчыкі-прыгоннікі, якія наладжвалі масавыя поркі і расстрэлы сялян пры падаўленні сялянскага руху, арганізатары яўрэйскіх пагромаў, збіення рабочых дэманстрацый, зверскіх падпалаў памяшканняў, дзе адбываліся мітынгі ў дні рэвалюцыі. Правыя стаялі за самае лютае падаўленне працоўных, за неабмежаваную царскую ўладу, супроць царскага маніфеста 17 акцябра 1905 года.

Блізка да правых у думе прымыкала партыя акцябрыстаў, або «Союз 17 октября». Акцябрысты прадстаўлялі інтарэсы буйнага прамысловага капітала і буйных памешчыкаў, якія гаспадарылі па-капіталістычнаму (у пачатку рэвалюцыі 1905 года да акцябрыстаў перайшла значная частка кадэтаў з ліку буйных памешчыкаў). Акцябрыстаў ад правых адрознівала толькі прызнанне — і то славеснае — маніфеста 17 кастрычніка. Акцябрысты поўнасцю падтрымлівалі і ўнутраную, і знешнюю палітыку царскага ўрада.

Кадэты, або «канстытуцыйна-дэмакратычная» партыя, мелі ў III думе менш месц, чым у I і ў II думах. Гэта тлумачыцца тым, што частка памешчыцкіх галасоў ад кадэтаў перайшла да акцябрыстаў.

У III думе была прадстаўлена нешматлікая група дробнабуржуазных дэмакратаў, так званых трудавікоў. Трудавікі ў думе хісталіся паміж кадэтамі і рабочай дэмакратыяй (большэвікамі). Ленін указваў, што хоць трудавікі вельмі слабы ў думе, яны прадстаўляюць масы, сялянскія масы. Хістанні трудавікоў паміж кадэтамі і рабочай дэмакратыяй немінуча выцякалі з класавага становішча дробных гаспадароў. Ленін высоўваў задачу перад дэпутатамі-большэвікамі, перад рабочай дэмакратыяй — «дапамагчы слабым дробнабуржуазным дэмакратам, вырваць іх з-пад уплыву лібералаў, згуртаваць лагер дэмакратыі супроць контррэвалюцыйных кадэтаў, а не толькі супроць правых...» (Ленін, т. XV, стар. 486).

І ў ходзе рэвалюцыі 1905 года, і ў асаблівасці пасля яе паражэння кадэты ўсё больш праяўлялі сябе як контррэвалюцыйная сіла. Яны ўсё больш скідвалі з сябе «дэмакратычную» маску, выступалі як сапраўдныя манархісты, абаронцы царызма. У 1909 годзе група віднейшых кадэцкіх пісьменнікаў выпусціла зборнік «Вехи», у якім кадэты дзякавалі царызму ад імя буржуазіі за падаўленне рэвалюцыі. Поўзаючы і халопствуючы перад царскім урадам бізуна і шыбеніцы, кадэты прама пісалі, што трэба «благаслаўляць гэтую ўладу, якая адна сваімі штыхамі і турмамі яшчэ ахоўвае нас (гэта значыць ліберальную буржуазію) ад ярасці народнай».

Разагнаўшы II Дзяржаўную думу і расправіўшыся з соцыял-дэмакратычнай фракцыяй Дзяржаўнай думы, царскі ўрад стаў узмоцнена граміць палітычныя і эканамічныя арганізацыі пролетарыята. Катаржныя турмы, крэпасці і месцы ссылкі перапоўніліся рэвалюцыянерамі. Рэвалюцыянераў паверску збівалі ў турмах, катавалі і мучылі. Чорнасоценны тэрор лютаваў ва-ўсю. Царскі міністр Сталыпін пакрыў шыбеніцамі краіну. Было пакарана смерцю некалькі тысяч рэвалюцыянераў. Шыбеніцу ў той час называлі «сталыпінскім гальштукам».

Падаўляючы рэвалюцыйны рух рабочых і сялян, царскі ўрад не мог абмежавацца адными рэпрэсіямі, карнымі экспедыцыямі, расстрэламі, турмой, катаргай. Царскі ўрад з трывогай бачыў, што наіўная вера сялян у «царабацюшку» ўсё больш знікае. Таму ён прыбег да буйнага манеўра, задумаў стварыць сабе грывалую апору ў вёсцы ў асобе шматлікага класа сялянскай буржуазіі — кулацтва.

9 лістапада 1906 года Сталыпін выдаў новы зямельны закон аб выдзяленні сялян з абшчыны на хутары. Па сталыпінскаму зямельнаму закону разбуралася абшчыннае карыстанне зямлёй. Кожнаму селяніну прапанавалася ўзяць свой надзел у асабістае ўладанне, выдзеліцца з абшчыны. Селянін мог прадаць свой надзел, чаго ён не меў права зрабіць раней. Грамадства абавязана было выдзеліць зямлю выходзячым з абшчыны сялянам у адным месцы (хутар, адруб).

Багатыя сяляне-кулакі атрымлівалі магчымасць скупаць пры гэтым па дзяшовай цане ў маламоцных сялян іх зямлю. На працягу некалькіх год пасля выдання гэтага закона больш мільёна маламоцных сялян зусім пазбавіліся зямлі і разарыліся. За кошт абеззямелення маламоцных сялян вырасла колькасць кулацкіх хутароў і адрубаў. Часам гэта былі сапраўдныя маёнткі, дзе шырока прымянялася наёмная батрацкая праца. Урад прымушаў сялян выдзяляць з абшчыны кулакам-хутаранам лепшую зямлю.

Калі пры «вызваленні» сялян памешчыкі грабілі сялянскую зямлю, то цяпер кулакі пачалі грабіць абшчынную зямлю, атрымліваючы лепшыя ўчасткі, скупляючы па дзяшовай цане надзелы ў бедняты.

Царскі ўрад выдаваў кулакам значныя ссуды для пакупкі зямлі і ўпарадкавання хутароў. З кулакоў Сталыпін хацеў зрабіць маленькіх памешчыкаў, верных абаронцаў царскага самадзяржаўя.

Усяго за дзевяць год (з 1906 па 1915 год) з абшчыны выдзелілася звыш двух мільёнаў домагаспадароў.

Сталыпіншчына яшчэ больш пагоршыла становішча малазямельных сялян і вясковай бедняты. Расслаенне сялянства ўзмацнілася. Пачаліся сутычкі сялян з кулакамі-хутаранамі.

Разам з тым сялянства пачынала разумець, што яму не атрымаць памешчыцкай зямлі, пакуль існуе царскі ўрад і памешчыцка-кадэцкая Дзяржаўная дума.

Сялянскі рух у годы ўзмацніўшагася выдзялення на хутары (1907—1909) спачатку ідзе на спад, але ў хуткім часе, у 1910—1911 г.г. і пазней на глебе сутычкі абшчыннікаў з хутаранамі адбываецца ўзмацненне сялянскага руху супроць памешчыкаў і кулакоў-хутаран.

У галіне прамысловасці таксама адбыліся пасля рэвалюцыі значныя змены. Канцэнтрацыя прамысловасці, гэта значыць узбуйненне і сканцэнтраванне прамысловасці ў руках усё больш буйных капіталістычных груп — значна ўзмацнілася. Яшчэ да рэвалюцыі 1905 года капіталісты пачалі аб'ядноўвацца ў саюзы, каб падняць цэны на тавары ўнутры краіны, а з выручанага звышпрыбытку стварыць фонд захвочвання экспарта для таго, каб можна было выкінуць на замежныя рынкі тавары па нізкіх цэнах і заваяваць замежныя рынкі. Такія саюзы, такія аб'яднанні капіталістаў (манаполіі) называліся трэстамі і сіндыкатамі. Пасля рэвалюцыі лік буржуазных трэстаў і сіндыкатаў яшчэ больш павялічыўся. Павялічвалася таксама колькасць буйных банкаў і расла іх роля ў прамысловасці. Павялічваўся прыток іншакраінных капіталаў у Расію.

Такім чынам капіталізм у Расіі ўсё больш станавіўся манапалістычным, імперыялістычным капіталізмам.

Пасля некалькіх год застою прамысловасць зноў ажыла: выраслі здабыча вугалю, выпрацоўка метала, здабыча нафты, павялічылася вытворчасць тканін, цукру. Моцна вырас вываз хлеба за граніцу.

Хоць Расія ў гэты час зрабіла некаторы крок наперад у сваёй прамысловасці, яна прадаўжала аставацца адсталай краінай у параўнанні з заходняй Еўропай і залежнай ад іншакраінных капіталістаў. У Расіі не была пастаўлена вытворчасць машын і станкоў — яны ўвозіліся з-за граніцы. Не было таксама аўтамабільнай прамысловасці, не было хімічнай прамысловасці, не было вытворчасці мінеральных угнаенняў. У вытворчасці ўзбраення Расія таксама адставала ад іншых капіталістычных краін.

Указваючы на нізкі ўзровень спажывання метала ў Расіі як на адзнаку яе адсталасці, Ленін пісаў:

> «За поўвека пасля вызвалення сялян спажыванне жалеза ў Расіі ўзрасло ўпяцера, і ўсё-ж Расія астаецца неймаверна, нябачана адсталай краінай, жабрацкай і поўдзікай абсталяванай сучаснымі прыладамі вытворчасці ўчацвера горш Англіі, упяцера горш Германіі, удзесяцера горш Амерыкі» (Ленін, т. XVI, стар. 543).

Прамым вынікам гаспадарчай і палітычнай адсталасці Расіі з'яўлялася залежнасць як рускага капіталізма, так і самога царызма ад заходне-еўрапейскага капіталізма.

Гэта выражалася ў тым, што такія важнейшыя галіны народнай гаспадаркі, як вугаль, нафта, электрапрамысловасць, металургія, знаходзіліся ў руках заграпічнага капітала, і амаль усе машыны, усё абсталяванне царская Расія вымушана была ўвозіць з-за граніцы.

Гэта выражалася ў кабальных замежных пазыках, для ўплаты процантаў па якіх царызм штогод выкалачваў з насельніцтва многія сотні мільёнаў рублёў.

Гэта выражалася ў тайных дагаворах з «саюзнікамі», па якіх царызм абавязаўся выставіць у выпадку вайны мільёны рускіх салдат на імперыялістычныя франты для падтрымання «саюзнікаў» і забеспячэння шалёных прыбыткаў англа-французскіх капіталістаў.

Годы сталыпінскай рэакцыі асабліва адзначаліся разбойніцкімі набегамі жандармаў і паліцэйскіх царскіх правакатараў і чорнасоценных граміл на рабочы клас. Але рэпрэсіямі данімалі рабочых не толькі царскія апрычнікі. Ад іх не адставалі ў гэтых адносінах фабрыканты і заводчыкі, якія асабліва ўзмацнілі наступленне на рабочы клас у годы застою прамысловасці і росту беспрацоўя. Фабрыканты аб'яўлялі масавыя звальненні рабочых (лакауты), заводзілі «чорныя кнігі», куды заносілі сваідомых рабочых, якія прымалі актыўны ўдзел у забастоўках. Папаўшых у гэтую «чорную кнігу», або ў «чорны спіс» не прымалі на работу ні на адным прадпрыемстве, увахадзіўшым у саюз фабрыкантаў гэтай галіны прамысловасці. Расцэнкі былі паніжаны ўжо ў 1908 годзе на 10—15 процантаў. Рабочы дзень быў усюды падоўжан да 10—12 гадзін. Зноў стала працвітаць сістэма грабежніцкіх штрафаў.

Паражэнне рэвалюцыі 1905 года парадзіла распад і разлажэнне ў асяроддзі спадарожнікаў рэвалюцыі. Асабліва ўзмацніліся разлажэнне і ўпадніцтва ў асяроддзі інтэлігенцыі. Спадарожнікі, якія прыйшлі ў рады рэвалюцыі з буржуазнага асяроддзя ў перыяд бурнага ўздыму рэвалюцыі, адышлі ад партыі ў дні рэакцыі. Частка іх пайшла ў лагер адкрытых ворагаў рэвалюцыі, частка засела ва ўцалеўшых легальных таварыствах рабочага класа і старалася звярнуць пролетарыят з рэвалюцыйнага шляху, старалася дыскрэдытаваць рэвалюцыйную партыю пролетарыята. Адыходзячы ад рэвалюцыі, спадарожнікі стараліся прыстасавацца да рэакцыі, ужыцца з царызмам.

Царскі ўрад скарыстаў паражэнне рэвалюцыі, каб найбольш труслівых і па-шкурніцку настроеных спадарожнікаў рэвалюцыі завербаваць сабе ў агенты — у правакатары. Подлыя іуды-правакатары, якіх царская ахранка засылала ў рабочыя і партыйныя арганізацыі, шпіёнілі знутры і прадавалі рэвалюцыянераў.

Наступленне контррэвалюцыі ішло і на ідэалагічным фронце. Паявілася цэлая арава модных пісьменнікаў, якія «крытыкавалі» і «разнасілі» марксізм, аплёўвалі рэвалюцыю, здзекваліся над ёю, выслаўлялі прэдацельства, выслаўлялі палавую распусту пад выглядам «культу асобы».

У галіне філасофіі ўзмацніліся спробы «крытыкі», рэвізіі марксізма, а таксама паявіліся рознастайныя рэлігійныя плыні, прыкрытыя нібы «навуковымі» довадамі.

«Крытыка» марксізма стала модай.

Усе гэтыя паны, не гледзячы на ўсю іх рознашэрснасць, праследвалі адну агульную мэту — адцягнуць масы ад рэвалюцыі.

Упадніцтва і няверʼе закранулі таксама адну частку партыйных інтэлігентаў, якія лічылі сябе марксістамі, але ніколі не стаялі цвёрда на пазіцыях марксізма. У ліку іх былі такія пісьменнікі, як Багданаў, Базараў, Луначарскі (якія прымыкалі ў 1905 годзе да большэвікоў), Юшкевіч, Валенцінаў (меншавікі). Яны разгарнулі «крытыку» адначасова супроць філасофска-тэарэтычных асноў марксізма, гэта значыць супроць дыялектычнага матэрыялізма, і супроць яго навукова-гістарычных асноў, гэта значыць супроць гістарычнага матэрыялізма. Крытыка гэтая адрознівалася ад звычайнай крытыкі тым, што яна вялася не адкрыта і чэсна, а завуалявана і крывадушна пад сцягам «абароны» асноўных пазіцый марксізма. Мы, гаварылі яны, у асноўным марксісты, але хацелі-б «палепшыць» марксізм, асвабадзіць яго ад некаторых асноўных палажэнняў. На самай справе яны былі варожы марксізму, бо стараліся падарваць тэарэтычныя асновы марксізма, хоць на словах крывадушна адмаўлялі сваю варожасць да марксізма і прадаўжалі па-двурушніцку называць сябе марксістамі. Небяспека такой крывадушнай крытыкі заключалася ў тым, што яна была разлічана на абман радавых партыйных работнікаў і магла ўвесці іх у заблуджэнне. І чым крывадушней вялася гэтая крытыка па падрыву тэарэтычных асноў марксізма, тым небяспечней станавілася яна для партыі, бо тым цясней яна змыкалася з агульным паходам рэакцыі супроць партыі, супроць рэвалюцыі. Частка адышоўшых ад марксізма інтэлігентаў дайшла да таго, што пачала прапаведваць неабходнасць стварэння новай рэлігіі (так званыя «богашукальнікі» і «богабудаўнікі»).

Перад марксістамі стаяла неадкладная задача — даць належную отпаведзь гэтым перараджэнцам у галіне тэорыі марксізма, сарваць з іх маску, выкрыць іх да канца і адстаяць, такім чынам, тэарэтычныя асновы марксісцкай партыі.

Можна было разлічваць, што за выкананне гэтай задачы возьмуцца Пляханаў і яго меншавіцкія прыяцелі, якія лічылі сябе «вядомымі тэарэтыкамі марксізма». Але яны палічылі за лепшае адпісацца парай нязначных артыкулаў фельетонна-крытычнага характару і потым пайсці ў кусты.

Гэтую задачу выканаў Ленін у сваёй выдатнай кнізе «Матэрыялізм і эмпірыякрытыцызм», якая выйшла ў свет у 1909 годзе.

> «Менш, чым за поўгода, — пісаў Ленін у гэтай кнізе, — вышла ў свет чатыры кнігі, прысвечаныя галоўным чынам і амаль цалкам нападкам на дыялектычны матэрыялізм. Сюды адносяцца перш за ўсё «Нарысы па (? трэба было сказаць: супроць) філасофіі марксізма», СПБ. 1908, зборнік артыкулаў Базарава, Багданава, Луначарскага, Бермана, Гельфанда, Юшкевіча, Суворава; затым кнігі: Юшкевіча — «Матэрыялізм і крытычны рэалізм», Бермана — «Дыялектыка ў святле сучаснай тэорыі пазнання», Валенцінава — «Філасофскія пабудаванні марксізма»... Усе гэтыя асобы, аб'яднаныя — не гледзячы на рэзкія адрозненні палітычных поглядаў — варожасцю супроць дыялектычнага матэрыялізма, прэтэндуюць у той-жа час на тое, што яны ў філасофіі марксісты! Энгельсаўская дыялектыка ёсць «містыка», — гаворыць Берман, погляды Энгельса «ўстарэлі», — мімаходзь, як нешта само сабой зразумелае, кідае Базараў, — матэрыялізм аказваецца абвергнутым нашымі смелымі воінамі, якія горда спасылаюцца на «сучасную тэорыю пазнання», на «навейшую філасофію» (або «навейшы пазітывізм»), на «філасофію сучаснага прыродазнаўства» або нават «філасофію прыродазнаўства XX века» (Ленін, т. XIII, стар. 11).

Адказваючы Луначарскаму, які ў апраўданне сваіх прыяцеляў — рэвізіяністаў у філасофіі гаварыў: «можа быць мы заблуджаемся, але шукаем», — Ленін пісаў:

> «Што датычыць да мяне, то я таксама — «шукаючы» ў філасофіі. Іменна: у гэтых заметках (гутарка ідзе аб кнізе «Матэрыялізм і эмпірыякрытыцызм» — Рэд.) я паставіў сабе задачай адшукаць, на чым звіхнуліся людзі, якія падносяць пад выглядам марксізма нешта неймаверна збіўчывае, блытанае і рэакцыйнае» (там-жа, стар. 12).

На справе, аднак, кніга Леніна вышла далёка за рамкі гэтай скромнай задачы. На самай справе кніга Леніна з'яўляецца не толькі крытыкай Багданава, Юшкевіча, Базарава, Валенцінава і іх філасофскіх настаўнікаў — Авенарыуса і Маха, якія прабавалі ў сваіх творах паднесці ўтончаны і прыгладжаны ідэалізм — у процівагу марксісцкаму матэрыялізму. Кніга Леніна з'яўляецца разам з тым абаронай тэарэтычных асноў марксізма — дыялектычнага і гістарычнага матэрыялізма — і матэрыялістычным абагульненнем усяго важнага і істотнага з таго, што набыта навукай і, перш за ўсё, прыродазнаўствам за цэлы гістарычны перыяд, за перыяд ад смерці Энгельса да паяўлення ў свет кнігі Леніна «Матэрыялізм і эмпірыякрытыцызм».

Раскрытыкаваўшы, як след, рускіх эмпірыякрытыкаў і іх замежных настаўнікаў, Ленін прыходзіць у сваёй кнізе да наступных вывадаў супроць філасофска-тэарэтычнага рэвізіянізма:

1) «Усё больш тонкая фальсіфікацыя марксізма, усё больш тонкія падздзелкі антыматэрыялістычных вучэнняў пад марксізм, — вось чым характарызуецца сучасны рэвізіянізм і ў палітычнай эканоміі, і ў пытаннях тактыкі, і ў філасофіі наогул» (там-жа, стар. 270).

2) «Уся школа Маха і Авенарыуса ідзе да ідэалізма» (там-жа, стар. 291);

3) «Нашы махісты ўсе ўвязлі ў ідэалізме» (там-жа, стар. 282);

4) «За гнасеалагічнай схаластыкай эмпірыякрытыцызма нельга не бачыць барацьбы партый у філасофіі, барацьбы, якая ў канчатковым выніку выражае тэндэнцыі і ідэалогію варожых класаў сучаснага грамадства» (там-жа, стар. 292);

5) «Аб'ектыўная, класавая роля эмпірыякрытыцызма цалкам зводзіцца да прыслужніцтва фідэістам (рэакцыянеры, якія даюць перавагу веры перад навукай. — Рэд.) у іх барацьбе супроць матэрыялізма наогул і супроць гістарычнага матэрыялізма ў прыватнасці» (там-жа, стар. 292);

6) «Ідэалізм філасофскі ёсць... дарога да папоўшчыны» (там-жа, стар. 304.).

Каб ацаніць велізарнае значэнне кнігі Леніна ў гісторыі нашай партыі і зразумець — якое тэарэтычнае багацце адстаяў Ленін супроць усіх і ўсякіх рэвізіяністаў і перараджэнцаў перыяду сталыпінскай рэакцыі, неабходна, хоць-бы каротка, пазнаёміцца з асновамі дыялектычнага і гістарычнага матэрыялізма.

Гэта тым больш неабходна, што дыялектычны і гістарычны матэрыялізм састаўляюць тэарэтычны фундамент комунізма, тэарэтычныя асновы марксісцкай партыі, а веданне гэтых асноў і, значыць, іх усваенне з'яўляецца абавязкам кожнага актыўнага дзеяча нашай партыі.

Такім чынам:

1) Што такое дыялектычны матэрыялізм?

2) Што такое гістарычны матэрыялізм?

2. АБ ДЫЯЛЕКТЫЧНЫМ І ГІСТАРЫЧНЫМ МАТЭРЫЯЛІЗМЕ.

Дыялектычны матэрыялізм ёсць светапогляд марксісцка-ленінскай партыі. Ён называецца дыялектычным матэрыялізмам таму, што яго падыход да з'яў прыроды, яго метад вывучэння з'яў прыроды, яго метад пазнання гэтых з'яў з'яўляецца **дыялектычным**, а яго вытлумачэнне з'яў прыроды, яго разуменне з'яў прыроды, яго тэорыя — **матэрыялістычнай.**

Гістарычны матэрыялізм ёсць пашырэнне палажэнняў дыялектычнага матэрыялізма на вывучэнне грамадскага жыцця, прымяненне палажэнняў дыялектычнага матэрыялізма да з'яў жыцця грамадства, да вывучэння грамадства, да вывучэння гісторыі грамадства.

Характарызуючы свой дыялектычны метад, Маркс і Энгельс спасылаюцца звычайна на Гегеля, як на філосафа, які сфармуліраваў асноўныя рысы дыялектыкі. Гэта, аднак, не азначае, што дыялектыка Маркса і Энгельса тоесна дыялектыцы Гегеля. На самай справе Маркс і Энгельс узялі з дыялектыкі Гегеля толькі яе «рацыянальнае зярно», адкінуўшы гегелеўскую ідэалістычную шалуху, і развіўшы яе далей з тым, каб надаць ёй сучасны навуковы выгляд.

> «Мой дыялектычны метад, — гаворыць Маркс, — у аснове сваёй не толькі адрозны ад гегелеўскага, але з'яўляецца яго прамой процілегласцю. Для Гегеля працэс мыслення, які ён пад назвай ідэі ператварае нават у самастойны суб'ект, ёсць дэміург (тварэц) рэчаіснага, якое складае толькі яго знешняе праяўленне. Для мяне, наадварот, ідэальнае ёсць не што іншае, як матэрыяльнае, перасаджанае ў чалавечую галаву і ператворанае ў ёй». (К. Маркс. Прадмова да 1-га тома «Капітала», выдання 1934 г.).

Характарызуючы свой матэрыялізм, Маркс і Энгельс спасылаюцца звычайна на Фейербаха, як на філосафа, аднавіўшага матэрыялізм у яго правах. Аднак гэта не азначае, што матэрыялізм Маркса і Энгельса тоесны матэрыялізму Фейербаха. На самай справе Маркс і Энгельс узялі з матэрыялізма Фейербаха яго «асноўнае зярно», развіўшы яго далей у навукова-філасофскую тэорыю матэрыялізма і адкінуўшы прэч яго ідэалістычныя і рэлігійна-этычныя наслаенні. Вядома, што Фейербах, будучы ў асноўным матэрыялістам, паўставаў супроць назвы — матэрыялізм. Энгельс не раз заяўляў, што Фейербах «не гледзячы на матэрыялістычную аснову, яшчэ не вызваліўся ад старых ідэалістычных пут», што «сапраўдны ідэалізм Фейербаха выступае наповерх адразу-ж, як мы падыходзім да яго этыкі і філасофіі рэлігіі» (К. Маркс і Ф. Энгельс, т. XIV, стар. 652—654).

Дыялектыка паходзіць ад грэчаскага слова «дыялего», што значыць весці гутарку, весці палеміку. Пад дыялектыкай разумелі ў старажытнасці майстэрства дабіцца ісціны шляхам раскрыцця супярэчнасцей у суджэнні праціўніка і пераадалення гэтых супярэчнасцей. У старажытнасці некаторыя філосафы лічылі, што раскрыццё супярэчнасцей у мысленні і сутычка процілеглых думак з'яўляецца лепшым сродкам выяўлення ісціны. Гэты дыялектычны спосаб мыслення, пашыраны пазней на з'явы прыроды, ператварыўся ў дыялектычны метад пазнання прыроды, які разглядаў з'явы прыроды, як вечна рухаючыяся і змяняючыяся, а развіццё прыроды — як рэзультат развіцця супярэчнасцей у прыродзе, як рэзультат узаемадзеяння процілеглых сіл у прыродзе.

У сваёй аснове дыялектыка прама процілегла метафізіцы.

1) Марксісцкі **дыялектычны метад** характарызуецца наступнымі асноўнымі рысамі:

а) У процілегласць метафізіцы дыялектыка разглядае прыроду не як выпадковае скапленне прадметаў, з'яў, адарваных адны ад другіх, ізаляваных адны ад другіх і не залежных адны ад другіх, — а як звязнае, адзінае цэлае, дзе прадметы, з'явы арганічна звязаны адны з другімі, залежаць адны ад другіх і абумоўліваюць адны другіх.

Таму дыялектычны метад лічыць, што ні адна з'ява ў прыродзе не можа быць зразумета, калі ўзяць яе ў ізаляваным выглядзе, па-за сувяззю з акружаючымі з'явамі, бо любая з'ява ў любой галіне прыроды можа быць ператворана ў бяссэнсіцу, калі яе разглядаць па-за сувяззю з акружаючымі ўмовамі, у адрыве ад іх, і, наадварот, любая з'ява можа быць зразумета і абгрунтавана, калі яна разглядаецца ў яе неразрыўнай сувязі з акружаючымі з'явамі, у яе абумоўленасці ад акружаючых яе з'яў.

б) У процілегласць метафізіцы дыялектыка разглядае прыроду не як стан спакою і нерухомасці, застою і незмяняемасці, а як стан беспералыннага руху і змянення, няспыннага абнаўлення і развіцця, дзе заўсёды штосьці ўзнікае і развіваецца, штосьці разбураецца і аджывае свой век.

Таму дыялектычны метад патрабуе, каб з'явы разглядаліся не толькі з пункту гледжання іх узаемнай сувязі і абумоўленасці, але і з пункту гледжання іх руху, іх змянення, іх развіцця, з пункту гледжання іх узнікнення і адмірання.

Для дыялектычнага метада важна перш за ўсё не тое, што здаецца ў даны момант трывалым, але пачынае ўжо адміраць, а тое, што ўзнікае і развіваецца, калі нават выглядае яно ў даны момант нетрывалым, бо для яго неадаліма толькі тое, што ўзнікае і развіваецца.

> «Уся прырода, — гаворыць Энгельс, — пачынаючы ад найдрабнейшых часцінак яе да найвялікшых цел, пачынаючы ад пясчынкі і канчаючы сонцам, пачынаючы ад пратыста (пярвічная жывая клетачка. — Рэд.) і канчаючы чалавекам, знаходзіцца ў вечным узнікненні і знішчэнні, у беспералынным цячэнні, у няспынным руху і змяненні» (К. Маркс і Ф. Энгельс, т. XIV, стар. 484).

Таму, гаворыць Энгельс, дыялектыка «бярэ рэчы і іх разумовыя адлюстраванні галоўным чынам у іх узаемнай сувязі, у іх счапленні, у іх руху, у іх узнікненні і знікненні» (там-жа, стар. 23).

в) У процілегласць метафізіцы дыялектыка разглядае працэс развіцця, не як просты працэс росту, дзе колькасныя змяненні не вядуць да якасных змяненняў, — а як такое развіццё, якое пераходзіць ад нязначных і скрытых колькасных змяненняў да змяненняў адкрытых, да змяненняў карэнных, да змяненняў якасных, дзе якасныя змяненні наступаюць не паступова, а быстра, раптоўна, у выглядзе скачкападобнага пераходу ад аднаго стану да другога стану, наступаюць не выпадкова, а законамерна, наступаюць у рэзультаце накаплення непрыкметных і паступовых колькасных змяненняў.

Таму дыялектычны метад лічыць, што працэс развіцця трэба разумець не як рух па кругу, не як простае паўтарэнне пройдзенага, а як рух паступальны, як рух па ўзыходзячай лініі, як пераход ад старога якаснага стану да новага якаснага стану, як развіццё ад простага да складанага, ад ніжэйшага да вышэйшага.

> «Прырода, — гаворыць Энгельс, — ёсць пробны камень дыялектыкі, і сучаснае прыродазнаўства, якое прадставіла для гэтай пробы надзвычай багаты, з кожным днём павялічваючыйся матэрыял, тым самым даказала, што ў прыродзе, нарэшце, усё адбываецца дыялектычна, а не метафізічна, што яна рухаецца не ў вечна аднародным, пастаянна нанова паўтараючымся кругу, а перажывае сапраўдную гісторыю. Тут перш за ўсё трэба ўказаць на Дарвіна, які нанёс вельмі моцны ўдар метафізічнаму погляду на прыроду, даказаўшы, што ўвесь сучасны арганічны свет, расліны і жывёла, а значыць таксама і чалавек, ёсць прадукт працэсу развіцця, які прадаўжаўся мільёны год» (К. Маркс і Ф. Энгельс, т. XIV, стар. 23).

Характарызуючы дыялектычнае развіццё, як пераход ад колькасных змяненняў да якасных змяненняў, Энгельс гаворыць:

> «У фізіцы... кожнае змяненне ёсць пераход колькасці ў якасць — вынік колькаснага змянення ўласцівай целу або наданай яму колькасці руху якой-небудзь формы. Так, напрыклад, тэмпература вады не мае на першы час ніякага значэння ў адносінах да яе кропельнавадкага стану; але пры павелічэнні або памяншэнні тэмпературы вадкай вады наступае момант, калі гэты стан счаплення змяняецца і вада ператвараецца — у адным выпадку ў пару, а ў другім — у лёд... Так,

(Працяг на 3 стар.).

ПРАЦЯГ.

неабходзен пэўны мінімум сілы току, каб платынавы дрот стаў даваць святло; так, у кожнага метала ёсць свая цеплыня плаўлення; так, у кожнай вадкасці ёсць свая пэўная, пры даным ціску точка замярзання і кіпення — паколькі мы ў сілах пры нашых сродках дабіцца адпаведнай тэмпературы; так, нарэшце, у кожнага газа ёсць крытычная точка, пры якім адпаведным ціскам і ахаладжэннем можна ператварыць яго ў вадкі стан... Так званыя канстанты фізікі (точкі пераходу ад аднаго стану ў другі стан. — Рэд.) ёсць у большасці не што іншае, як назва вузлавых пунктаў, дзе колькаснае (змяненне) прыбаўленне або ўбаўленне руху выклікае якаснае змяненне ў стане адпаведнага цела, — дзе, значыць, колькасць пераходзіць у якасць» (там-жа, стар. 527—528).

Пераходзячы, далей, да хіміі, Энгельс прадаўжае:

«Хімію можна назваць навукай аб якасных змяненнях цел, якія адбываюцца пад уплывам змянення колькаснага састава. Гэта ведаў ужо сам Гегель... Возьмем кісларод: калі ў малекулу тут злучаюцца тры атамы, а не два, як звычайна, то мы маем перад сабою азон — цела, якое выразна адрозніваецца сваім пахам і дзеяннем ад звычайнага кіслароду. А што сказаць аб розных прапорцыях, у якіх кісларод злучаецца з азотам або серай і з якіх кожная дае цела, якасна адметнае ад усіх іншых цел!» (там-жа, стар 528).

Нарэшце, крытыкуючы Дзюрынга, які ругае ва-ўсю Гегеля і тут-жа ціхом запазычае ў яго вядомае палажэнне аб тым, што пераход з царства беспачуццёвага свету ў царства адчування, з царства неарганічнага свету ў царства арганічнага жыцця — ёсць скачок у новы стан, Энгельс гаворыць:

«Гэта-ж гегелеўская вузлавая лінія адносін меры, дзе чыста колькаснае павелічэнне або памяншэнне выклікае ў пэўных вузлавых пунктах якасны скачок, як, напрыклад, у выпадку награвання або ахаладжэння вады, дзе точкі кіпення і замярзання з'яўляюцца тымі вузламі, у якіх адбываецца — пры нармальным ціску — скачок у новы агрэгатны стан, дзе, значыць, колькасць пераходзіць у якасць» (там-жа, стар. 45—46).

г) У процілегласць метафізіцы дыялектыка зыходзіць з таго, што прадметам прыроды, з'явам прыроды ўласцівы ўнутраныя супярэчнасці, бо ўсе яны маюць свой адмоўны і дадатны бок, сваё мінулае і будучае, сваё адміраючае і развіваючаеся, што барацьба гэтых процілегласцей, барацьба паміж старым і новым, паміж адміраючым і нараджаючымся, паміж адміраючым і развіваючымся, складае ўнутраны змест працэсу развіцця, унутраны змест ператварэння колькасных змяненняў у якасныя.

Таму дыялектычны метад лічыць, што працэс развіцця ад ніжэйшага да вышэйшага працякае не ў парадку гарманічнага разгортвання з'яў, а ў парадку раскрыцця супярэчнасцей, уласцівых прадметам, з'явам, у парадку «барацьбы» процілеглых тэндэнцый, дзеючых на аснове гэтых супярэчнасцей.

«Ва ўласным сэнсе дыялектыка, гаворыць Ленін, ёсць вывучэнне супярэчнасці ў самой сутнасці прадметаў» (Ленін, «Філасофскія сшыткі», стар. 263).

І далей:

«Развіццё ёсць «барацьба» процілегласцей» (Ленін, т XIII, стар 301)

Такія каротка асноўныя рысы марксісцкага дыялектычнага метада.

Не цяжка зразумець, якое велізарнае значэнне мае пашырэнне палажэнняў дыялектычнага метада на вывучэнне грамадскага жыцця, на вывучэнне гісторыі грамадства, якое велізарнае значэнне мае прымяненне гэтых палажэнняў да гісторыі грамадства, да практычнай дзейнасці партыі пролетарыята.

Калі няма ў свеце ізаляваных з'яў, калі ўсе з'явы звязаны паміж сабой і абумоўліваюць адны другіх, то ясна, што кожны грамадскі лад і кожны грамадскі рух у гісторыі трэба расцэньваць не з пункту гледжання «вечнай справядлівасці» або іншай якой-небудзь прадузятай ідэі, як гэта робяць нярэдка гісторыкі, а з пункту гледжання тых умоў, якія парадзілі гэты лад і гэты грамадскі рух і з якімі яны звязаны.

Рабаўладальніцкі лад для сучасных умоў ёсць бяссэнсіца, процінатуральнае глупства. Рабаўладальніцкі лад ва ўмовах разлагаючагася першабытна-абшчыннага ладу ёсць зусім зразумелая і законамерная з'ява, бо ён азначае крок наперад у параўнанні з першабытна-абшчынным ладам.

Патрабаванне буржуазна-дэмакратычнай рэспублікі ва ўмовах існавання царызма і буржуазнага грамадства, скажам, у 1905 годзе ў Расіі было зусім зразумелым, правільным і рэвалюцыйным патрабаваннем, бо буржуазная рэспубліка азначала тады крок наперад. Патрабаванне буржуазна-дэмакратычнай рэспублікі для нашых цяперашніх умоў у СССР ёсць бяссэнсавае і контррэвалюцыйнае патрабаванне, бо буржуазная рэспубліка ў параўнанні з Савецкай рэспублікай ёсць крок назад.

Усё залежыць ад умоў, месца і часу.

Зразумела, што без такога гістарычнага падыходу да грамадскіх з'яў немагчыма існаванне і развіццё навукі аб гісторыі, бо толькі такі падыход пазбаўляе гістарычную навуку ад ператварэння яе ў хаос выпадковасцей і груду вельмі недарэчных памылак.

Далей. Калі свет знаходзіцца ў бесперапынным руху і развіцці, калі адміранне старога і нарастанне новага з'яўляецца законам развіцця, то ясна, што няма больш «непахісных» грамадскіх парадкаў, «вечных прынцыпаў» прыватнай уласнасці і эксплаатацыі, «вечных ідэй» падпарадкавання сялян памешчыкам, рабочых капіталістам.

Значыць, капіталістычны лад можна замяніць соцыялістычным ладам, таксама як капіталістычны лад замяніў у свой час феадальны лад.

Значыць, трэба арыентавацца не на тыя слаі грамадства, якія не развіваюцца больш, хоць і прадстаўляюць у сучасны момант пераважаючую сілу, а на тыя слаі, якія развіваюцца, маюць будучыню, хоць і не прадстаўляюць у сучасны момант пераважаючай сілы.

У васьмідзесятых гадах мінулага стагоддзя, у эпоху барацьбы марксістаў з народнікамі, пролетарыят у Расіі прадстаўляў нязначную меншасць у параўнанні з аднаасобным сялянствам, якое складала велізарную большасць насельніцтва. Але пролетарыят развіваўся, як клас, тады як сялянства, як клас, распадалася. І іменна таму, што пролетарыят развіваўся, як клас, марксісты арыентаваліся на пролетарыят. І яны не памыліліся, бо, як вядома, пролетарыят вырас потым з нязначнай сілы ў першаступенную гістарычную і палітычную сілу.

Значыць, каб не памыліцца ў палітыцы, трэба глядзець наперад, а не назад.

Далей. Калі пераход павольных колькасных змяненняў у быстрыя і раптоўныя якасныя змяненні з'яўляецца законам развіцця, то ясна, што рэвалюцыйныя перавароты, якія робяць прыгнечаныя класы, прадстаўляюць зусім натуральную і немінучую з'яву.

Значыць, пераход ад капіталізма да соцыялізма і вызваленне рабочага класа ад капіталістычнага гнёту можа быць ажыццёўлена не шляхам павольных змяненняў, не шляхам рэформ, а толькі шляхам якаснага змянення капіталістычнага ладу, шляхам рэвалюцыі.

Значыць, каб не памыліцца ў палітыцы, трэба быць рэвалюцыянерам, а не рэфармістам.

Далей. Калі развіццё адбываецца ў парадку раскрыцця ўнутраных супярэчнасцей, у парадку сутычак процілеглых сіл на базе гэтых супярэчнасцей, з тым, каб пераадолець гэтыя супярэчнасці, то ясна, што класавая барацьба пролетарыята з'яўляецца зусім натуральнай і немінучай з'явай.

Значыць, трэба не замазваць супярэчнасці капіталістычных парадкаў, а ўскрываць іх і разматваць, не тушыць класавую барацьбу, а даводзіць яе да канца.

Значыць, каб не памыліцца ў палітыцы, трэба праводзіць непрымірымую класавую пролетарскую палітыку, а не рэфармісцкую палітыку гармоніі інтарэсаў пролетарыята і буржуазіі, а не згодніцкую палітыку «ўрастання» капіталізма ў соцыялізм.

Так абстаіць справа з марксісцкім дыялектычным метадам, калі ўзяць яго ў прымяненні да грамадскага жыцця, у прымяненні да гісторыі грамадства.

Што датычыць марксісцкага філасофскага матэрыялізма, то ў сваёй аснове ён прама процілеглы філасофскаму ідэалізму.

2) Марксісцкі філасофскі матэрыялізм характарызуецца наступнымі асноўнымі рысамі:

а) У процілегласць ідэалізму, які лічыць свет увасабленнем «абсалютнай ідэі» «сусветнага духу», «сазнання», — філасофскі матэрыялізм Маркса зыходзіць з таго, што свет па прыродзе сваёй матэрыяльны, што разнастайныя з'явы ў свеце прадстаўляюць розныя віды рухаючайся матэрыі, што ўзаемная сувязь і ўзаемная абумоўленасць з'яў, устанаўляемыя дыялектычным метадам, прадстаўляюць законамернасці развіцця рухаючайся матэрыі, што свет развіваецца па законах руху матэрыі і не адчувае патрэбы ні ў якім «сусветным духу».

«Матэрыялістычны светапогляд, гаворыць Энгельс, азначае проста разуменне прыроды такой, якая яна ёсць, без усякіх пабочных прыбаўленняў» (К. Маркс і Ф. Энгельс, т. XIV стар 651).

Закранаючы матэрыялістычны пагляд старажытнага філосафа — Геракліта, па якому «свет, адзіны з усяго, не створан нікім з багоў і нікім з людзей, а быў ёсць і будзе вечна жывым агнём, законамерна ўспалымняючымся і законамерна ўгасаючым», — Ленін гаворыць: «Вельмі добрае ізлажэнне пачаткаў дыялектычнага матэрыялізма» (Ленін. «Філасофскія сшыткі», стар 318).

б) У процілегласць ідэалізму, які сцвярджае, што рэальна існуе толькі наша сазнанне, што матэрыяльны свет, быццё, прырода, існуе толькі ў нашым сазнанні, у нашых адчуваннях, уяўленнях, паняццях, — марксісцкі філасофскі матэрыялізм зыходзіць з таго, што матэрыя, прырода, быццё прадстаўляе аб'ектыўную рэальнасць, існуючую звонку і незалежна ад сазнання, што матэрыя пярвічна, бо яна з'яўляецца крыніцай адчуванняў, уяўленняў, сазнання, а сазнанне ўтарычна, праізводна, бо яно з'яўляецца адлюстраваннем матэрыі, адлюстраваннем быцця, што мышленне ёсць прадукт матэрыі, якая дасягнула ў сваім развіцці высокай ступені дасканаласці, а іменна — прадукт мозга, а мозг — орган мышлення, што нельга таму аддзяляць мышленне ад матэрыі, не жадаючы ўпасці ў грубую памылку.

«Вышэйшае пытанне ўсёй філасофіі, гаворыць Энгельс, ёсць пытанне аб адносінах мышлення да быцця, духа да прыроды.

...Філасофы раздзяліліся на два вялікіх лагеры адпаведна таму, як адказвалі яны на гэтае пытанне. Тыя, якія сцвярджалі, што дух існаваў раней прыроды... склалі ідэалістычны лагер. Тыя-ж, якія асноўным пачаткам лічылі прыроду, прымкнулі да розных школ матэрыялізма» (К. Маркс. Выбраныя творы. т. I, стар. 329).

І далей:

«Рэчавы, пачуццёва ўспрымаемы свет, да якога належым мы самі, ёсць адзіны рэчаісны свет... Наша сазнанне і мышленне, якім-бы звышпачуццёвым яно ні здавалася, з'яўляецца прадуктам рэчавага, цялеснага органа, мозга. Матэрыя не ёсць прадукт духа, а дух сам ёсць толькі вышэйшы прадукт матэрыі» (К. Маркс. Выбраныя творы, т. I. стар. 332).

Закранаючы пытанне аб матэрыі і мышленні, Энгельс гаворыць:

«Нельга аддзяліць мышленне ад матэрыі, якая мысліць. Матэрыя з'яўляецца суб'ектам усіх змяненняў» (там-жа, стар 302).

Характарызуючы марксісцкі філасофскі матэрыялізм, Ленін гаворыць:

«Матэрыялізм наогул прызнае аб'ектыўна рэальнае быццё (матэрыю) незалежнае ад сазнання, ад адчування, ад вопыту... Сазнанне.. ёсць толькі адлюстраванне быцця у лепшым выпадку прыблізна вернае (адэкватнае, ідэальна-дакладнае) яго адлюстраванне (Ленін, т. XIII, стар. 266—267).

І далей:

а) «Матэрыя ёсць тое, што, дзейнічаючы на нашы органы пачуццяў, робіць адчуванне; матэрыя ёсць аб'ектыўная рэальнасць, даная нам у адчуванні... Матэрыя, прырода, быццё, фізічнае ёсць пярвічнае, а дух сазнанне, адчуванне, псіхічнае — ўтарычнае» (Ленін, т. XIII, стар. 119—120).

б) «Карціна свету ёсць карціна таго, як матэрыя рухаецца і як «матэрыя мысліць»» (там-жа, стар 288).

в) «Мозг з'яўляецца органам мыслі» (там-жа, стар. 125)

в) У процілегласць ідэалізму, які аспрэчвае магчымасць пазнання свету і яго законамернасцей, не верыць у даставернасць нашых ведаў, не прызнае аб'ектыўнай ісціны, і лічыць, што свет поўны «рэчаў у сабе», якія не могуць быць ніколі пазнаны навукай, — марксісцкі філасофскі матэрыялізм зыходзіць з таго, што свет і яго законамернасці ўпаўне пазнавальны, што нашы веды аб законах прыроды правераныя вопытам, практыкай, з'яўляюцца даставернымі ведамі, якія маюць значэнне аб'ектыўных ісцін, што няма ў свеце непазнавальных рэчаў, а ёсць толькі рэчы, яшчэ не пазнаныя, якія будуць раскрыты і пазнаны сіламі навукі і практыкі.

Крытыкуючы палажэнне Канта і іншых ідэалістаў аб непазнавальнасці свету і непазнавальных «рэчах у сабе» і адстойваючы вядомае палажэнне матэрыялізма аб даставернасці нашых ведаў, Энгельс піша:

«Самае-ж рашучае абвяржэнне гэтых, як і ўсіх іншых, філасофскіх вывертаў заключаецца ў практыцы, іменна ў эксперыменце і ў прамысловасці. Калі мы можам даказаць правільнасць нашага разумення данай з'явы прыроды тым, што мы самі яе робім, выклікаем яе з яе умоў, прымушаем яе апрача таго-ж служыць нашым мэтам, то кантаўскай неўлавімай «рэчы ў сабе» прыходзіць канец. Хімічныя вяшчэствы, якія ўтвараюцца ў целах жывёл і раслін, аставаліся падобнымі «рэчамі ў сабе», пакуль арганічная хімія не стала падрыхтоўваць іх адны за другімі; тым самым «рэч у сабе» ператваралася ў рэч для нас, як, напрыклад, алізарын, фарбуючае вешчаства мараны, якое мы цяпер атрымліваем, не з карэнняў мараны, вырошчваемай у полі, а значна дзешавей і прасцей з каменнавугальнага дзёгцю. Сонечная сістэма Каперніка на працягу трохсот год аставалася гіпотэзай, у вышэйшай ступені імавернай, але ўсё-такі гіпотэзай. Калі-ж Левер'е, на падставе даных гэтай сістэмы, не толькі даказаў, што павінна існаваць яшчэ адна, невядомая да таго часу планета, але і вызначыў пры дапамозе вылічэння месца, займаемае ёю ў нябеснай прасторы, і калі пасля гэтага Гале сапраўды знайшоў гэту планету, сістэма Каперніка была даказана» (К. Маркс. Выбраныя творы. т. I. стар. 330).

Абвінавачваючы Багданава, Базарава, Юшкевіча і іншых старроннікаў Маха ў фідэізме і адстойваючы вядомае палажэнне матэрыялізма аб тым, што нашы навуковыя веды аб законамернасцях у прыродзе з'яўляюцца даставернымі, што законы навукі прадстаўляюць аб'ектыўную ісціну, Ленін гаворыць:

«Сучасны фідэізм зусім не адвяргае навукі; ён адвяргае толькі «празмерныя прэтэнзіі» навукі, іменна, прэтэнзію на аб'ектыўную ісціну. Калі існуе аб'ектыўная ісціна (як думаюць матэрыялісты), калі прыродазнаўства, адлюстроўваючы знешні свет у «вопыце» чалавека, адно толькі здольна даваць нам аб'ектыўную ісціну, то ўсякі фідэізм адвяргаецца безумоўна» (Ленін, т. XIII, стар. 102).

Такавы каротка характэрныя рысы марксісцкага філасофскага матэрыялізма.

Лёгка зразумець, якое велізарнае значэнне мае пашырэнне палажэнняў філасофскага матэрыялізма на вывучэнне грамадскага жыцця, на вывучэнне гісторыі грамадства, якое велізарнае значэнне мае прымяненне гэтых палажэнняў да гісторыі грамадства, да практычнай дзейнасці партыі пролетарыята.

Калі сувязь з'яў прыроды і ўзаемная іх абумоўленасць прадстаўляюць законамернасці развіцця прыроды, то з гэтага выцякае, што сувязь і ўзаемная абумоўленасць з'яў грамадскага жыцця, — прадстаўляюць таксама не выпадковую справу, а законамернасці развіцця грамадства.

Значыць, грамадскае жыццё, гісторыя грамадства перастае быць скапленнем «выпадковасцей», бо гісторыя грамадства становіцца законамерным развіццём грамадства, а вывучэнне гісторыі грамадства ператвараецца ў навуку.

Значыць, практычная дзейнасць партыі пролетарыята павінна асноўвацца не на добрых пажаданнях «выдаюшыхся асоб», не на патрабаваннях «розуму», «усеагульнай маралі» і т. п., а на законамернасцях развіцця грамадства, на вывучэнні гэтых законамернасцей.

Далей. Калі свет пазнавальны і нашы веды аб законах развіцця прыроды з'яўляюцца даставернымі ведамі, якія маюць значэнне аб'ектыўнай ісціны, то з гэтага вынікае, што грамадскае жыццё, развіццё грамадства — таксама пазнавальна, а даныя навукі аб законах развіцця грамадства, — з'яўляюцца даставернымі данымі, якія маюць значэнне аб'ектыўных ісцін.

Значыць, навука аб гісторыі грамадства, не гледзячы на ўсю складанасць з'яў грамадскага жыцця, можа стаць такой-жа дакладнай навукай, як, скажам, біялогія, здольнай скарыстаць законы развіцця грамадства для практычнага прымянення.

Значыць, у сваёй практычнай дзейнасці партыя пролетарыята павінна кіравацца не якімі-небудзь выпадковымі матывамі, а законамі развіцця грамадства, практычнымі вывадамі з гэтых законаў.

Значыць, соцыялізм, з мары аб лепшым будучым чалавецтва ператвараецца ў навуку.

Значыць, сувязь навукі і практычнай дзейнасці, сувязь тэорыі і практыкі, іх адзінства павінна стаць путаводнай зоркай партыі пролетарыята.

Далей. Калі прырода, быццё, матэрыяльны свет з'яўляецца пярвічным, а сазнанне, мышленне — утарычным, праізводным, калі матэрыяльны свет прадстаўляе аб'ектыўную рэальнасць, існуючую незалежна ад сазнання людзей, а сазнанне з'яўляецца адлюстраваннем гэтай аб'ектыўнай рэальнасці, то з гэтага вынікае, што матэрыяльнае жыццё грамадства, яго быццё таксама з'яўляецца пярвічным, а яго духоўнае жыццё — утарычным, праізводным, што матэрыяльнае жыццё грамадства ёсць аб'ектыўная рэальнасць, якая існуе незалежна ад волі людзей, а духоўнае жыццё грамадства ёсць адлюстраванне гэтай аб'ектыўнай рэальнасці, адлюстраванне быцця.

Значыць, крыніцу фарміравання духоўнага жыцця грамадства, крыніцу паходжання грамадскіх ідэй, грамадскіх тэорый, палітычных поглядаў, палітычных устаноў трэба шукаць не ў саміх ідэях, тэорыях, поглядах, палітычных установах, а ва ўмовах матэрыяльнага жыцця грамадства, у грамадскім быцці, адлюстраваннем якога з'яўляюцца гэтыя ідэі, тэорыі, погляды і т. п.

Значыць, калі ў розныя перыяды гісторыі грамадства назіраюцца розныя грамадскія ідэі, тэорыі, погляды, палітычныя ўстановы, калі пры рабаўладальніцкім ладзе сустракаем адны грамадскія ідэі, тэорыі, погляды, палітычныя ўстановы, пры феадалізме — другія, пры капіталізме — трэція, то гэта тлумачыцца не «прыродай», не «ўласцівасцю» саміх ідэй, тэорый, поглядаў, палітычных устаноў, а рознымі ўмовамі матэрыяльнага жыцця грамадства ў розныя перыяды грамадскага развіцця.

Якое быццё грамадства, якія ўмовы матэрыяльнага жыцця грамадства, — такія яго ідэі, тэорыі, палітычныя погляды, палітычныя ўстановы.

У сувязі з гэтым Маркс гаворыць:

«Не сазнанне людзей вызначае іх быццё, а, наадварот, іх грамадскае быццё вызначае іх сазнанне» (К. Маркс. Выбраныя творы, т. I, стар. 269).

Значыць, каб не памыліцца ў палітыцы і не папасці ў становішча пустых мячтацеляў, партыя пролетарыята павінна зыходзіць у сваёй дзейнасці не з абстрактных «прынцыпаў чалавечага розуму», а з канкрэтных умоў матэрыяльнага жыцця грамадства, як рашаючай сілы грамадскага развіцця, не з добрых пажаданняў «вялікіх людзей», а з рэальных патрэбнасцей развіцця матэрыяльнага жыцця грамадства.

Падзенне утапістаў у тым ліку народнікаў, анархістаў, эсэраў, тлумачыцца, між іншым, тым, што яны не прызнавалі пяршынствуючай ролі ўмоў матэрыяльнага жыцця грамадства ў развіцці грамадства, і, упадаючы ў ідэалізм, будавалі сваю практычную дзейнасць не на аснове патрэбнасцей развіцця матэрыяльнага жыцця грамадства, а незалежна ад іх і насуперакор ім, — будавалі на аснове «ідэальных планаў» і «ўсеабдымных праектаў», адарваных ад рэальнага жыцця грамадства.

Сіла і жыццёвасць марксізма-ленінізма заключаецца ў тым, што ён апіраецца ў сваёй практычнай дзейнасці іменна на патрэбнасці развіцця матэрыяльнага жыцця грамадства, ніколі не адрываючыся ад рэальнага жыцця грамадства.

Са слоў Маркса, аднак, не выцякае, што грамадскія ідэі тэорыі, палітычныя погляды, палітычныя ўстановы не маюць значэння ў жыцці грамадства, што яны не робяць адваротнага ўздзеяння на грамадскае быццё на развіццё матэрыяльных умоў жыцця грамадства. Мы гаварылі тут пакуль што аб паходжанні грамадскіх ідэй тэорый, поглядаў палітычных устаноў, аб іх узнікненні, аб тым што духоўнае жыццё грамадства з'яўляецца адлюстраваннем умоў яго матэрыяльнага жыцця Што датычыць значэння грамадскіх ідэй, тэорый поглядаў, палітычных устаноў, што датычыць іх ролі ў гісторыі, то гістарычны матэрыялізм не толькі не адмаўляе, а, наадварот, падкрэслівае іх сур'ёзную ролю і значэнне ў жыцці грамадства, у гісторыі грамадства.

Грамадскія ідэі і тэорыі бываюць розныя. Ёсць старыя ідэі і тэорыі, якія аджылі свой век і служаць інтарэсам аджываючых сіл грамадства. Іх значэнне заключаецца ў тым, што яны тармозяць развіццё грамадства, яго прасоўванне наперад. Бываюць новыя, перадавыя ідэі і тэорыі, якія служаць інтарэсам перадавых сіл грамадства. Іх значэнне заключаецца ў тым, што яны аблягчаюць развіццё грамадства, яго прасоўванне наперад, прычым яны набываюць тым большае значэнне, чым дакладней яны адлюстроўваюць патрэбнасці развіцця матэрыяльнага жыцця грамадства.

Новыя грамадскія ідэі і тэорыі ўзнікаюць толькі пасля таго, як развіццё матэрыяльнага жыцця грамадства паставіла перад грамадствам новыя задачы. Але пасля таго, як яны ўзніклі, яны становяцца сур'ёзнейшай сілай, аблягчаючай вырашэнне новых задач, пастаўленых развіццём матэрыяльнага жыцця грамадства, аблягчаючай прасоўванне грамадства наперад. Тут іменна і віпаць найвялікшае арганізуючае, мабілізуючае і ператвараючае значэнне новых ідэй, новых тэорый, новых поглядаў, новых палітычных устаноў. Новыя грамадскія ідэі і тэорыі таму ўласна і ўзнікаюць, што яны неабходны для грамадства, што без іх арганізуючай, мабілізуючай і ператвараючай работы немагчыма вырашэнне наспеўшых задач развіцця матэрыяльнага жыцця грамадства. Узнікнуўшы на базе новых задач, пастаўленых развіццём матэрыяльнага жыцця грамадства, новыя грамадскія ідэі і тэорыі прабіваюць сабе дарогу, становяцца здабыткам народных мас, мабілізуюць іх, арганізуюць іх супроць аджываючых сіл грамадства і аблягчаюць, такім чынам звяржэнне аджываючых сіл грамадства, тармозячых развіццё матэрыяльнага жыцця грамадства.

Так грамадскія ідэі, тэорыі, палітычныя ўстановы, узнікнуўшы на базе наспеўшых задач развіцця матэрыяльнага жыцця грамадства, развіцця грамадскага быцця, — самі ўздзейнічаюць потым на грамадскае быццё, на матэрыяльнае жыццё грамадства, ствараючы ўмовы, неабходныя для таго, каб давесці да канца вырашэнне наспеўшых задач матэрыяльнага жыцця грамадства і зрабіць магчымым далейшае яго развіццё.

У сувязі з гэтым Маркс гаворыць:

«Тэорыя становіцца матэрыяльнай сілай, як толькі яна авалодвае масамі» (К. Маркс і Ф. Энгельс, т. I, стар 406).

Значыць, каб мець магчымасць уздзейнічаць на ўмовы матэрыяльнага жыцця грамадства і паскорыць іх развіццё, паскорыць іх паляпшэнне, партыя пролетарыята павінна абаперціся на такую грамадскую тэорыю, на такую грамадскую ідэю, якая правільна адлюстроўвае патрэбнасці развіцця матэрыяльнага жыцця грамадства і здольна з прычыны гэтага прывесці ў рух шырокія масы народа, здольна мабілізаваць іх і арганізаваць з іх вялікую армію пролетарскай партыі, гатовую разбіць рэакцыйныя сілы і пракласці дарогу перадавым сілам грамадства.

Падзенне «эканамістаў» і меншавікоў тлумачыцца, між іншым, тым, што яны не прызнавалі мабілізуючай, арганізуючай і ператвараючай ролі перадавой тэорыі, перадавой ідэі і, упадаючы ў вульгарны матэрыялізм, зводзілі іх ролю амаль да нуля, — значыцца, асуджалі партыю на пасіўнасць, на гібенне.

Сіла і жыццёвасць марксізма-ленінізма заключаецца ў тым, што ён апіраецца на перадавую тэорыю, правільна адлюстроўваючую патрэбнасці развіцця матэрыяльнага жыцця грамадства, падымае тэорыю на належную ёй вышыню і лічыць сваім абавязкам скарыстаць да дна яе мабілізуючую, арганізуючую і ператвараючую сілу.

Так вырашае гістарычны матэрыялізм пытанне аб адносінах паміж грамадскім быццём і грамадскім сазнаннем, паміж умовамі развіцця матэрыяльнага жыцця і развіццём духоўнага жыцця грамадства.

Астаецца высвятліць пытанне: што трэба разумець з пункту гледжання гістарычнага матэрыялізма пад «умовамі матэрыяльнага жыцця грамадства», якія вызначаюць у канчатковым выніку фізіяномію грамадства, яго ідэі, погляды, палітычныя ўстановы і т. д.

Сапраўды, — што гэта за «ўмовы матэрыяльнага жыцця грамадства», якія іх адметныя рысы?

Бясспрэчна, што ў паняцце «ўмовы матэрыяльнага жыцця грамадства» ўваходзіць, перш за ўсё, акружаючая грамадства прырода, геаграфічнае асяроддзе, якое з'яўляецца адной з неабходных і пастаянных умоў матэрыяльнага жыцця грамадства і, вядома, робіць уплыў на развіццё грамадства. Якая роля геаграфічнага асяроддзя ў развіцці грамадства? Ці не з'яўляецца геаграфічнае асяроддзе той галоўнай сілай, якая вызначае фізіяномію грамадства, характар грамадскага ладу людзей, пераход ад аднаго ладу да другога?

Гістарычны матэрыялізм адказвае на гэта пытанне адмоўна.

Геаграфічнае асяроддзе, бясспрэчна, з'яўляецца адной з пастаянных і неабходных умоў развіцця грамадства і яно, вядома, робіць уплыў на развіццё грамадства, — яно паскарае або замаруджвае ход развіцця грамадства. Але яго ўплыў не з'яўляецца вызначаючым уплывам, бо змяненні і развіццё грамадства адбываюцца непараўнальна хутчэй, чым змяненні і развіццё геаграфічнага асяроддзя. На працягу трох тысяч год у Еўропе паспелі змяніцца тры розных грамадскіх лады: першабытна-абшчынны лад, рабаўладальніцкі лад, феадальны лад, а ва ўсходняй частцы Еўропы, у СССР, змяніліся нават чатыры грамадскіх лады. Між тым за той-жа перыяд геаграфічныя ўмовы ў Еўропе або не змяніліся зусім або змяніліся да таго нязначна, што геаграфія адмаўляецца нават гаварыць аб гэтым. Яно і зразумела. Для колькі-небудзь сур'ёзных змяненняў геаграфічнага асяроддзя патрэбны мільёны год, тады як нават для сур'ёзнейшых змяненняў грамадскага ладу людзей дастаткова некалькіх соцень або пары тысяч год.

Але з гэтага вынікае, што геаграфічнае асяроддзе не можа служыць галоўнай прычынай, вызначаючай прычынай грамадскага развіцця, бо тое, што астаецца амаль нязменным на працягу дзесяткаў тысяч год, не можа служыць галоўнай прычынай развіцця таго, што перажывае карэнныя змяненні на працягу соцень год.

Бясспрэчна, далей, што рост народанасялення, тая ці іншая шчыльнасць насельніцтва, таксама ўваходзіць у паняцце «ўмовы матэрыяльнага жыцця грамадства», бо людзі складаюць неабходны элемент умоў матэрыяльнага жыцця грамадства, і без наяўнасці пэўнага мінімуму людзей не можа быць ніякага матэрыяльнага жыцця грамадства. Ці не з'яўляецца рост народанасялення той галоўнай сілай, якая вызначае характар грамадскага ладу людзей?

Гістарычны матэрыялізм адказвае на гэта пытанне таксама адмоўна.

Вядома, рост народанасялення мае ўплыў на развіццё грамадства, аблягчае або замаруджвае развіццё грамадства, але ён не можа быць галоўнай сілай развіцця грамадства, і яго ўплыў на развіццё грамадства не можа быць вызначаючым уплывам, таму, што сам па сабе рост народанасялення не дае ключа для растлумачэння таго, чаму даны грамадскі лад змяняецца іменна такім-то новым ладам, а не якім-небудзь іншым, чаму першабытна-абшчынны лад змяняецца іменна рабаўладальніцкім ладам, рабаўладальніцкі лад — феадальным, феадальны — буржуазным, а не якім-небудзь іншым ладам.

Калі-б рост народанасялення з'яўляўся вызначаючай сілай грамадскага развіцця, больш высокая шчыльнасць насельніцтва абавязкова павінна была-б выклікаць да жыцця адпаведна больш высокі тып грамадскага ладу. На справе, аднак, гэта не назіраецца. Шчыльнасць насельніцтва ў Кітаі ў чатыры разы вышэй, чым у ЗША, аднак ЗША стаяць вышэй з пункту гледжання грамадскага развіцця, чым Кітай, бо ў Кітаі ўсё яшчэ пануе поўфеадальны лад, тады як у ЗША даўно ўжо дасягнулі вышэйшай стадыі развіцця капіталізма. Шчыльнасць насельніцтва ў Бельгіі ў 19 разоў вышэй чым у ЗША, і ў 26 разоў вышэй, чым у СССР, аднак ЗША стаяць вышэй Бельгіі з пункту гледжання грамадскага развіцця, а ад СССР Бельгія адстала на цэлую гістарычную эпоху, бо ў Бельгіі пануе капіталістычны лад, тады як СССР пакончыў ужо з капіталізмам і ўстанавіў у сябе соцыялістычны лад.

Але з гэтага вынікае, што рост народанасялення не з'яўляецца і не можа з'яўляцца галоўнай сілай развіцця грамадства, вызначаючай характар грамадскага ладу, фізіяномію грамадства.

У чым-жа, у такім выпадку, заключаецца тая галоўная сіла ў сістэме ўмоў матэрыяльнага жыцця грамадства, якая вызначае фізіяномію грамадства, характар грамадскага ладу, развіццё грамадства ад аднаго ладу да другога?

Такой сілай гістарычны матэрыялізм лічыць **спосаб дабывання сродкаў да жыцця**, неабходных для існавання людзей, **спосаб вытворчасці матэрыяльных здабыткаў** — харчоў, адзення, абутку, жылля, паліва, прылад вытворчасці і т. п., неабходных для таго, каб грамадства магло жыць і развівацца.

Каб жыць, трэба мець харчы, адзенне, абутак, жыллё, паліва і т. п., каб мець гэтыя матэрыяльныя здабыткі, трэба вырабляць іх, а каб вырабляць іх, трэба мець прылады вытворчасці, пры дапамозе якіх людзі вырабляюць харчы, адзенне, абутак, жыллё, паліва і т. п., трэба ўмець вырабляць гэтыя прылады, трэба ўмець карыстацца гэтымі прыладамі.

Прылады вытворчасці, пры дапамозе якіх вырабляюцца матэрыяльныя здабыткі, **людзі**, якія прыводзяць у рух прылады вытворчасці і ажыццяўляюць вытворчасць матэрыяльных здабыткаў дзякуючы пэўнаму **вытворчаму вопыту і навыкам да працы**, — усе гэтыя элементы разам складаюць **прадукцыйныя сілы** грамадства.

Але прадукцыйныя сілы складаюць толькі адзін бок вытворчасці, адзін бок спосабу вытворчасці, які выражае адносіны людзей да прадметаў і сіл прыроды, скарыстоўваемых для вытворчасці матэрыяльных здабыткаў. Другі бок вытворчасці, другі бок спосабу вытворчасці складаюць адносіны людзей адзін да аднаго ў працэсе вытворчасці, **вытворчыя адносіны** людзей. Людзі вядуць барацьбу з прыродай і скарыстоўваюць прыроду для вытворчасці матэрыяльных здабыткаў не ізалявана адзін ад аднаго, не ў якасці адарваных адзін ад аднаго адзіночак, а разам, групамі, таварыствамі. Таму вытворчасць ёсць заўсёды і пры ўсіх умовах **грамадская** вытворчасць. Ажыццяўляючы вытворчасць матэрыяльных здабыткаў, людзі ўстанаўляюць паміж сабой тыя ці іншыя ўзаемныя адносіны ўнутры вытворчасці, тыя ці іншыя вытворчыя адносіны. Адносіны гэтыя могуць быць адносінамі супрацоўніцтва і ўзаемнай дапамогі свабодных ад эксплаатацыі людзей, яны могуць быць адносінамі панавання і падпарадкавання, яны могуць быць, нарэшце, пераходнымі адносінамі ад адной формы вытворчых адносін да другой формы. Але які-б характар ні насілі вытворчыя адносіны, яны складаюць, — заўсёды і пры ўсіх ладах — такі-ж неабходны элемент вытворчасці, як і прадукцыйныя сілы грамадства.

(Працяг на 4 стар.).

ПРАЦЯГ.

«У вытворчасці, гаворыць Маркс, людзі ўздзейнічаюць не толькі на прыроду, але і адзін на аднаго. Яны не могуць вырабляць, не злучаючыся некаторым чынам для сумеснай дзейнасці і для ўзаемнага абмену сваёй дзейнасцю. Каб вырабляць, людзі ўступаюць у пэўныя сувязі і адносіны, і толькі праз гэтыя грамадскія сувязі і адносіны існуюць іх адносіны да прыроды, мае месца вытворчасць» (К. Маркс і Ф. Энгельс, т. V, стар. 429).

Значыцца, вытворчасць, спосаб вытворчасці ахапляе як прадукцыйныя сілы грамадства, так і вытворчыя адносіны людзей, з'яўляючыся, такім чынам, увасабленнем іх адзінства ў працэсе вытворчасці матэрыяльных здабыткаў.

Адна з асаблівасцей вытворчасці састаіць у тым, што яна ніколі не застрае на доўгі перыяд на адным месцы і знаходзіцца заўсёды ў стане змянення і развіцця, прычым змяненні ў спосабе вытворчасці немінуча выклікаюць змяненне ўсяго грамадскага ладу, грамадскіх ідэй, палітычных поглядаў, палітычных устаноў — выклікаюць перабудову ўсяго грамадскага і палітычнага ўклада. На розных ступенях развіцця людзі карыстаюцца рознымі спосабамі вытворчасці, або, кажучы грубей, — вядуць розны спосаб жыцця. Пры першабытнай абшчыне існуе адзін спосаб вытворчасці, пры рабстве існуе другі спосаб вытворчасці, пры феадалізме — трэці спосаб вытворчасці і т. д. Адпаведна з гэтым і грамадскі лад людзей, іх духоўнае жыццё, іх погляды, іх палітычныя ўстановы бываюць рознымі.

Які спосаб вытворчасці ў грамадства, — такое ў асноўным і само грамадства, такія яго ідэі і тэорыі, палітычныя погляды і ўстановы.

Або кажучы грубей: які спосаб жыцця людзей, — такі спосаб іх мыслей.

Гэта азначае, што гісторыя развіцця грамадства ёсць, перш за ўсё, гісторыя развіцця вытворчасці, гісторыя спосабаў вытворчасці, якія змяняюць адны другіх на працягу вякоў, гісторыя развіцця прадукцыйных сіл і вытворчых адносін людзей.

Значыць, гісторыя грамадскага развіцця ёсць разам з тым гісторыя саміх вытворцаў матэрыяльных здабыткаў, гісторыя працоўных мас, якія з'яўляюцца асноўнымі сіламі вытворчага працэсу і якія ажыццяўляюць вытворчасць матэрыяльных здабыткаў, неабходных для існавання грамадства.

Значыць, гістарычная навука, калі яна хоча быць сапраўднай навукай, не можа больш зводзіць гісторыю грамадскага развіцця да дзеянняў каралёў і палкаводцаў, да дзеянняў «заваявальнікаў» і «пакарыцеляў» дзяржаў, а павінна, перш за ўсё, заняцца гісторыяй вытворцаў матэрыяльных здабыткаў, гісторыяй працоўных мас, гісторыяй народаў.

Значыць, ключ да вывучэння законаў гісторыі грамадства трэба шукаць не ў галовах людзей, не ў поглядах і ідэях грамадства, а ў спосабе вытворчасці, які практыкуецца грамадствам у кожны даны гістарычны перыяд, — у эканоміцы грамадства.

Значыць, пярвейшай задачай гістарычнай навукі з'яўляецца вывучэнне і раскрыццё законаў вытворчасці, законаў развіцця прадукцыйных сіл і вытворчых адносін, законаў эканамічнага развіцця грамадства.

Значыць, партыя пралетарыята, калі яна хоча быць сапраўднай партыяй, павінна авалодаць, перш за ўсё, веданнем законаў развіцця вытворчасці, веданнем законаў эканамічнага развіцця грамадства.

Значыць, каб не памыліцца ў палітыцы, партыя пралетарыята павінна выходзіць як у пабудове сваёй праграмы, так і ў сваёй практычнай дзейнасці, перш за ўсё, з законаў развіцця вытворчасці, з законаў эканамічнага развіцця грамадства.

Другая асаблівасць вытворчасці састаіць у тым, што яе змяненні і развіццё пачынаюцца заўсёды са змяненняў і развіцця прадукцыйных сіл, перш за ўсё — са змяненняў і развіцця прылад вытворчасці. Прадукцыйныя сілы з'яўляюцца, стала быць, найбольш рухомым і рэвалюцыйным элементам вытворчасці. Спачатку змяняюцца і развіваюцца прадукцыйныя сілы грамадства, а потым, **у залежнасці ад гэтых змяненняў і адпаведна з імі**—змяняюцца вытворчыя адносіны людзей, эканамічныя адносіны людзей.

Гэта не значыць, аднак, што вытворчыя адносіны не робяць уплыву на развіццё прадукцыйных сіл і апошнія не залежаць ад першых. Развіваючыся ў залежнасці ад развіцця прадукцыйных сіл, вытворчыя адносіны ў сваю чаргу ўздзейнічаюць на развіццё прадукцыйных сіл, паскараючы яго або замаруджваючы. Пры гэтым неабходна адзначыць, што вытворчыя адносіны не могуць вельмі доўга адставаць ад росту прадукцыйных сіл і знаходзіцца з ім у супярэчнасці, бо прадукцыйныя сілы могуць развівацца ў поўнай меры толькі ў тым выпадку, калі вытворчыя адносіны адпавядаюць характару, стану прадукцыйных сіл і даюць прастору развіццю прадукцыйных сіл. Таму, як-бы ні адставалі вытворчыя адносіны ад развіцця прадукцыйных сіл, яны павінны — рана ці позна — прысці ў адпаведнасць — і сапраўды прыходзяць у адпаведнасць—з узроўнем развіцця прадукцыйных сіл, з характарам прадукцыйных сіл. У адваротным выпадку мы мелі-б карэннае нарушэнне адзінства прадукцыйных сіл і вытворчых адносін у сістэме вытворчасці, разрыў вытворчасці ў цэлым, крызіс вытворчасці, разбурэнне прадукцыйных сіл.

Прыкладам неадпаведнасці вытворчых адносін характару прадукцыйных сіл, прыкладам канфлікту паміж імі — з'яўляюцца эканамічныя крызісы ў капіталістычных краінах, дзе прыватнакапіталістычная ўласнасць на сродкі вытворчасці знаходзіцца ў неймавернай неадпаведнасці з грамадскім характарам працэсу вытворчасці, з характарам прадукцыйных сіл. Рэзультатам гэтай неадпаведнасці з'яўляюцца эканамічныя крызісы, якія вядуць да разбурэння прадукцыйных сіл, прычым сама гэтая неадпаведнасць прадстаўляе эканамічную аснову сацыяльнай рэвалюцыі, назначэнне якой састаіць у тым, каб разбурыць цяперашнія вытворчыя адносіны і стварыць новыя, адпавядаючыя характару прадукцыйных сіл.

І наадварот, прыкладам поўнай адпаведнасці вытворчых адносін характару прадукцыйных сіл з'яўляецца сацыялістычная народная гаспадарка ў СССР, дзе грамадская ўласнасць на сродкі вытворчасці знаходзіцца ў поўнай адпаведнасці з грамадскім характарам працэсу вытворчасці і дзе ў выніку гэтага няма ні эканамічных крызісаў, ні разбурэння прадукцыйных сіл.

Значыцца, прадукцыйныя сілы з'яўляюцца не толькі найбольш рухомым і рэвалюцыйным элементам вытворчасці. Яны з'яўляюцца разам з тым вызначаючым элементам развіцця вытворчасці.

Якія прадукцыйныя сілы, — такімі павінны быць і вытворчыя адносіны.

Калі стан прадукцыйных сіл адказвае на пытанне аб тым, якімі прыладамі вытворчасці вырабляюць людзі неабходныя для іх матэрыяльныя здабыткі, то стан вытворчых адносін адказвае ўжо на другое пытанне: у чыім уладанні знаходзяцца **сродкі вытворчасці** (зямля, лясы, воды, нетры, сырыя матэрыялы, прылады вытворчасці, вытворчыя будынкі, сродкі зносін і сувязі і т. п.), у чыім распараджэнні знаходзяцца сродкі вытворчасці, у распараджэнні ўсяго грамадства або ў распараджэнні асобных людзей, груп, класаў, якія скарыстоўваюць іх для эксплаатацыі другіх асоб, груп, класаў.

Вось схематычная карціна развіцця прадукцыйных сіл ад старажытных часоў да нашых дзён. Пераход ад грубых каменных прылад да лука і стрэл і ў сувязі з гэтым пераход ад паляўнічага спосабу жыцця да прыручэння жывёл і першабытнай жывёлагадоўлі; пераход ад каменных прылад да металічных прылад (жалезная сякера, саха з жалезным лемехам і т. п.) і, адпаведна з гэтым, пераход да вырошчвання раслін і да земляробства; далейшае паляпшэнне металічных прылад апрацоўкі матэрыялаў, пераход да кавальскага меху, пераход да ганчарнай вытворчасці і, адпаведна з гэтым, развіццё рамяства, аддзяленне рамяства ад земляробства, развіццё самастойнай рамесніцкай і потым мануфактурнай вытворчасці; пераход ад рамесніцкіх прылад вытворчасці да машыны і ператварэнне рамесніцка-мануфактурнай вытворчасці ў машынную прамысловасць; пераход да сістэмы машын і паяўленне сучаснай буйнай машынізаванай прамысловасці, — такая агульная далёка няпоўная, карціна развіцця прадукцыйных сіл грамадства на працягу гісторыі чалавецтва. Пры гэтым зразумела, што развіццё і паляпшэнне прылад вытворчасці ажыццяўлялася людзьмі, якія мелі адносіны да вытворчасці, а не незалежна ад людзей, — значыцца, разам са змяненнем і развіццём прылад вытворчасці змяняліся і развіваліся людзі, як важнейшы элемент прадукцыйных сіл, змяняліся і развіваліся іх вытворчы вопыт, іх навыкі да працы, іх уменне карыстацца прыладамі вытворчасці.

У адпаведнасці са змяненнем і развіццём прадукцыйных сіл грамадства на працягу гісторыі — змяняліся і развіваліся вытворчыя адносіны людзей, іх эканамічныя адносіны.

Гісторыі вядомы пяць **асноўных** тыпаў вытворчых адносін: першабытна-абшчынны, рабаўладальніцкі, феадальны, капіталістычны, сацыялістычны.

Пры першабытна-абшчынным ладзе асновай вытворчых адносін з'яўляецца грамадская ўласнасць на сродкі вытворчасці. Гэта ў асноўным адпавядае характару прадукцыйных сіл у гэты перыяд. Каменныя прылады і лук і стрэлы, якія паявіліся потым, выключалі магчымасць барацьбы з сіламі прыроды і драпежнымі жывёламі ў адзіночку. Каб сабраць плады ў лесе, налавіць рыбы ў вадзе, пабудаваць якое-небудзь жыллё, людзі вымушаны працаваць разам, калі яны не хочуць стаць афярай галоднай смерці, драпежных жывёл або суседніх вобчастваў. Агульная праца вядзе да агульнай уласнасці на сродкі вытворчасці, таксама як на прадукты вытворчасці. Тут не маюць яшчэ паняцця аб прыватнай уласнасці на сродкі вытворчасці, калі не лічыць асабістай уласнасці на некаторыя прылады вытворчасці, якія з'яўляюцца разам з тым прыладамі для аховы ад драпежных звяроў. Тут няма эксплаатацыі, няма класаў.

Пры рабаўладальніцкім ладзе асновай вытворчых адносін з'яўляецца ўласнасць рабаўладальніка на сродкі вытворчасці, а таксама на работніка вытворчасці — раба, якога можа рабаўладальнік прадаць, купіць, забіць, як жывёлу. Такія вытворчыя адносіны ў асноўным адпавядаюць стану прадукцыйных сіл у гэты перыяд Замест каменных прылад цяпер людзі мелі ў сваім распараджэнні металічныя прылады, замест жабрацкай і прымітыўнай паляўнічай гаспадаркі, якая не ведала ні жывёлагадоўлі, ні земляробства, паявіліся жывёлагадоўля, земляробства, рамёствы раздзяленне працы паміж гэтымі галінамі вытворчасці, паявілася магчымасць абмену прадуктаў паміж асобнымі людзьмі і вобчаствамі, магчымасць накаплення багацця ў руках нямногіх, сапраўднае накапленне сродкаў вытворчасці ў руках меншасці, магчымасць падпарадкавання большасці меншасцю і ператварэння іх у рабоў Тут няма ўжо агульнай і свабоднай працы ўсіх членаў вобчаства ў працэсе вытворчасці, — тут пануе прымусовая праца рабоў, эксплаатуемых непрацоўнымі рабаўладальнікамі. Таму няма і агульнай уласнасці на сродкі вытворчасці, таксама як на прадукты вытворчасці. Яе замяняе прыватная ўласнасць. Тут рабаўладальнік з'яўляецца першым і асноўным поўнацэнным уласнікам.

Багатыя і бедныя, эксплаататары і эксплаатуемыя, поўнапраўныя і бяспраўныя, лютая класавая барацьба паміж імі — такая карціна рабаўладальніцкага ладу.

Пры феадальным ладзе асновай вытворчых адносін з'яўляецца ўласнасць феадала на сродкі вытворчасці і няпоўная ўласнасць на работніка вытворчасці, — прыгоннага, якога феадал ужо не можа забіць, але якога ён можа прадаць, купіць. Побач з феадальнай уласнасцю існуе адзінаасобная ўласнасць селяніна і рамесніка на прылады вытворчасці і на сваю прыватную гаспадарку, аснаваная на асабістай працы. Такія вытворчыя адносіны ў асноўным адпавядаюць стану прадукцыйных сіл у гэты перыяд Далейшае паляпшэнне плаўкі і апрацоўкі жалеза; распаўсюджанне жалезнага плуга і ткацкага станка; далейшае развіццё земляробства, гародніцтва, вінаробства, маслаbooo; паяўленне побач з рамесніцкімі майстэрнямі мануфактурных прадпрыемстваў, — такія характэрныя рысы стану прадукцыйных сіл.

Новыя прадукцыйныя сілы патрабуюць, каб у работніка была якая-небудзь ініцыятыва ў вытворчасці і схільнасць да працы, зацікаўленасць у працы. Таму феадал пакідае раба, як не зацікаўленага ў працы і зусім неініцыятыўнага работніка, і лічыць за лепшае мець справу з прыгонным, у якога ёсць свая гаспадарка, свае прылады вытворчасці і які мае некаторую зацікаўленасць у працы, неабходную для таго, каб апрацоўваць зямлю і выплачваць феадалу натурай са свайго ўраджаю.

Прыватная ўласнасць атрымлівае тут далейшае развіццё. Эксплаатацыя амаль такая-ж лютая, як пры рабстве, — яна толькі крыху змякчона Класавая барацьба паміж эксплаататарамі і эксплаатуемымі з'яўляецца асноўнай рысай феадальнага ладу.

Пры капіталістычным ладзе асновай вытворчых адносін з'яўляецца капіталістычная ўласнасць на сродкі вытворчасці пры адсутнасці ўласнасці на работнікаў вытворчасці, — наёмных рабочых, якіх капіталіст не можа ні забіць, ні прадаць, бо яны свабодны ад асабістай залежнасці, але якія пазбаўлены сродкаў вытворчасці і, каб не памерці з голаду, вымушаны прадаваць сваю рабочую сілу капіталісту і несці на шыі ярмо эксплаатацыі. Побач з капіталістычнай уласнасцю на сродкі вытворчасці існуе і мае на першы час шырокае распаўсюджанне прыватная ўласнасць вызваленых ад прыгоннай залежнасці селяніна і рамесніка на сродкі вытворчасці, аснаваная на асабістай працы. Замест рамесніцкіх майстэрань і мануфактурных прадпрыемстваў паявіліся велізарныя фабрыкі і заводы, узброеныя машынамі. Замест дваранскіх маёнткаў, апрацоўваемых прымітыўнымі сялянскімі прыладамі вытворчасці, паявіліся буйныя капіталістычныя эканоміі, вядучыяся на аснове агратэхнікі і снабжоныя сельскагаспадарчымі машынамі.

Новыя прадукцыйныя сілы патрабуюць, каб работнікі вытворчасці былі больш культурнымі і панятлівымі, чым забітыя і цёмныя прыгонныя, здольнымі зразумець машыну і правільна абыходзіцца з ёю. Таму капіталісты лічаць за лепшае мець справу са свабоднымі ад прыгонных узаў наёмнымі рабочымі, дастаткова культурнымі для таго каб правільна абыходзіцца з машынамі.

Але, развіўшы да каласальных размераў прадукцыйныя сілы, капіталізм заблытаўся ў невырашальных для яго супярэчнасцях. Вырабляючы ўсё больш і больш тавараў і зніжаючы цэны на тавары, капіталізм абвастрае канкурэнцыю, разарае масу дробных і сярэдніх прыватных уласнікаў, ператварае іх у пралетарыяў і паніжае іх пакупную здольнасць, з прычыны чаго збыт выробленых тавараў становіцца немагчымым. Расшыраючы-ж вытворчасць і збіраючы на велізарных фабрыках і заводах мільёны рабочых, капіталізм надае працэсу вытворчасці грамадскі характар і падрывае тым самым сваю ўласную базу, таму што грамадскі характар працэсу вытворчасці патрабуе грамадскай уласнасці на сродкі вытворчасці, між тым як уласнасць на сродкі вытворчасці астаецца прыватна-капіталістычнай, несумяшчальнай з грамадскім характарам працэсу вытворчасці.

Гэтыя непрымірымыя супярэчнасці паміж характарам прадукцыйных сіл і вытворчымі адносінамі даюць адчуваць сябе ў перыядычных крызісах перавытворчасці, калі капіталісты, не знаходзячы плацежаздольнага попыту з прычыны імі-ж учыненага разарэння масы насельніцтва, вымушаны спальваць прадукты, знішчаць гатовыя тавары, спыняць вытворчасць, разбураць прадукцыйныя сілы, калі мільёны насельніцтва вымушаны цярпець беспрацоўе і голад не з-за таго, што тавараў нехапае, а з-за таго, што тавараў выраблена вельмі многа.

Гэта значыць, што капіталістычныя вытворчыя адносіны перасталі адпавядаць стану прадукцыйных сіл грамадства і сталі ў непрымірымую супярэчнасць з імі.

Гэта значыць, што капіталізм чравата рэвалюцыяй, заклікана́й замяніць цяперашнюю капіталістычную ўласнасць на сродкі вытворчасці сацыялістычнай уласнасцю.

Гэта значыць, што найвастрэйшая класавая барацьба паміж эксплаататарамі і эксплаатуемымі з'яўляецца асноўнай рысай капіталістычнага ладу.

Пры сацыялістычным ладзе, які ажыццёўлен пакуль-што толькі ў СССР, асновай вытворчых адносін з'яўляецца грамадская ўласнасць на сродкі вытворчасці. Тут ужо няма ні эксплаататараў, ні эксплаатуемых. Выробленыя прадукты размяркоўваюцца па працы згодна прынцыпа: «Хто не працуе, той не есць». Узаемныя адносіны людзей у працэсе вытворчасці характарызуюцца тут, як адносіны таварыскага супрацоўніцтва і сацыялістычнай узаемадапамогі свабодных ад эксплаатацыі работнікаў Тут вытворчыя адносіны знаходзяцца ў поўнай адпаведнасці са станам прадукцыйных сіл, бо грамадскі характар працэсу вытворчасці падмацоўваецца грамадскай уласнасцю на сродкі вытворчасці.

Таму сацыялістычная вытворчасць у СССР не ведае перыядычных крызісаў перавытворчасці і звязаных з імі недарэчнасцей.

Таму прадукцыйныя сілы развіваюцца тут паскораным тэмпам, бо адпавядаючыя ім вытворчыя адносіны даюць ім поўную прастору для такога развіцця.

Такая вось карціна развіцця вытворчых адносін людзей на працягу гісторыі чалавецтва.

Такая вось залежнасць развіцця вытворчых адносін ад развіцця прадукцыйных сіл грамадства, перш за ўсё — ад развіцця прылад вытворчасці, у сілу якой змяненні і развіццё прадукцыйных сіл прыводзяць рана ці позна да адпаведных змяненняў і развіцця вытворчых адносін.

«Ужыванне і стварэнне сродкаў працы*), гаворыць Маркс, хоць і ўласцівыя ў зародкавай форме некаторым відам жывёл, складаюць спецыфічна характэрную рысу чалавечага працэсу працы, і таму Франклін вызначае чалавека, як жывёлу, якая робіць прылады Такую-ж важнасць, як будова астанкаў касцей мае для вывучэння арганізацыі знікнуўшых жывёльных відаў, астанкі сродкаў працы маюць для вывучэння знікнуўшых грамадска-эканамічных фармацый. Эканамічныя эпохі адрозніваюцца не тым, што выробляецца, а тым, як выробляецца... Сродкі працы не толькі мерыла развіцця чалавечай рабочай сілы, але і паказальнік тых грамадскіх адносін, пры якіх робіцца праца» (К. Маркс. «Капітал», т. I, стар. 121, выданне 1935 г.)

І далей:

а) «Грамадскія адносіны цесна звязаны з прадукцыйнымі сіламі. Набываючы новыя прадукцыйныя сілы, людзі змяняюць свой спосаб вытворчасці, а са змяненнем спосабу вытворчасці, спосабу забеспячэння свайго жыцця, — яны змяняюць усе свае грамадскія адносіны. Ручны млын дае вам грамадства з сюзерэнам (феадалам — Рэд.) на чале, паравы млын — грамадства з прамысловым капіталістам» (К. Маркс і Ф. Энгельс, т. V, стар. 364).

б) «Бесперапынна адбываецца рух росту прадукцыйных сіл, разбурэнне грамадскіх адносін, узнікненне ідэй, нерухома толькі абстракцыя руху» (там-жа, стар. 364).

Характарызуючы гістарычны матэрыялізм, фармуліраваны ў «Маніфесце комуністычнай партыі», Энгельс гаворыць:

«Эканамічная вытворчасць і немінуча выцякаючая з яе будовы грамадства любой гістарычнай эпохі ўтвараюць аснову яе палітычнай і разумовай гісторыі... У адпаведнасці з гэтым з часу разлажэння першабытнага абшчыннага землеўладання ўся гісторыя была гісторыяй класавай барацьбы, барацьбы паміж эксплаатуемымі і эксплаатуючымі, падначаленымі і пануючымі класамі на розных ступенях грамадскага развіцця... Цяпер гэта барацьба дасягнула ступені, на якой эксплаатуемы і прыгнечаны клас (пралетарыят) не можа ўжо вызваліцца ад эксплаатуючага і прыгнятаючага яго класа (буржуазіі), не вызваляючы ў той-жа час усяго грамадства назаўсёды ад эксплаатацыі, прыгнечання і класавай барацьбы...» (Прадмова Энгельса да нямецкага выдання «Маніфеста»).

Трэцяя асаблівасць вытворчасці састаіць у тым, што ўзнікненне новых прадукцыйных сіл і адпавядаючых ім вытворчых адносін адбываецца не асобна ад старога ладу, не пасля знікнення старога ладу, а ў нетрах старога ладу, адбываецца не ў рэзультаце наўмыснай, свядомай дзейнасці людзей, а стыхійна, несвядома незалежна ад волі людзей. Яно адбываецца стыхійна і незалежна ад волі людзей па двух прычынах.

Па-першае, таму, што людзі не свабодны ў выбары таго ці іншага спосабу вытворчасці, бо кожнае новае пакаленне, уступаючы ў жыццё, застае ўжо гатовыя прадукцыйныя сілы і вытворчыя адносіны, як рэзультат работы мінулых пакаленняў, з прычыны чаго яно павінна прыняць на першы час усё тое, што застае ў гатовым выглядзе ў галіне вытворчасці, і прыстасавацца да іх, каб атрымаць магчымасць вырабляць матэрыяльныя здабыткі.

*) Пад «сродкамі працы» Маркс разумее галоўным чынам прылады вытворчасці. — Рэд.

Па-другое, таму, што, паляпшаючы тую ці іншую прыладу вытворчасці, той ці іншы элемент прадукцыйных сіл, людзі не ўсведамляюць, не разумеюць і не задумваюцца над тым, да якіх **грамадскіх** рэзультатаў павінны прывесці гэтыя паляпшэнні, а думаюць толькі аб сваіх будзённых інтарэсах, аб тым, каб аблягчыць сваю працу і дабіцца якой-небудзь непасрэднай, адчувальнай выгады для сябе.

Калі некаторыя члены першабытна-абшчыннага грамадства паступова і вобмацкам пераходзілі ад каменных прылад да жалезных прылад, яны, зразумела, не ведалі і не задумваліся над тым, да якіх **грамадскіх** рэзультатаў прывядзе гэта навіна, яны не разумелі і не ўсведамлялі таго, што пераход да металічных прылад азначае пераварот у вытворчасці, што ён прывядзе нарэшце да рабаўладальніцкага ладу, — яны проста хацелі аблягчыць сваю працу і дабіцца бліжэйшай, адчуваемай выгады, — іх свядомая дзейнасць абмяжоўвалася вузкімі рамкамі гэтай будзённай асабістай выгады.

Калі ў перыяд феадальнага ладу маладая буржуазія Еўропы побач з дробнымі цэхавымі майстэрнямі пачала будаваць буйныя мануфактурныя прадпрыемствы і рухала, такім чынам, наперад прадукцыйныя сілы грамадства, яна, зразумела, не ведала і не задумвалася над тым, да якіх **грамадскіх** вынікаў прывядзе гэта навіна, яна не ўсведамляла і не разумела, што гэта «маленькая» навіна прывядзе да такой перагрупіроўкі грамадскіх сіл, якая павінна скончыцца рэвалюцыяй і супроць каралеўскай улады, міласці якой яна так высока цаніла, і супроць дваран, у рады якіх нярэдка марылі папасці яе лепшыя прадстаўнікі, — яна проста хацела ўдзешавіць выраб тавараў, выкінуць як мага больш тавараў на рынкі Азіі і толькі што адкрытай Амерыкі і атрымаць як мага больш прыбытку, — яе свядомая дзейнасць абмяжоўвалася вузкімі рамкамі гэтай будзённай практыкі.

Калі рускія капіталісты сумесна з замежнымі капіталістамі ўзмоцнена насаджалі ў Расіі сучасную буйную машынізаваную прамысловасць, пакідаючы царызм некранутым і аддаючы сялян на з'ядзенне памешчыкам, яны, зразумела, не ведалі і не задумваліся над тым, да якіх **грамадскіх** вынікаў прывядзе гэты сур'ёзны рост прадукцыйных сіл, яны не ўсведамлялі і не разумелі, што гэты сур'ёзны скачок у галіне прадукцыйных сіл грамадства прывядзе да такой перагрупіроўкі грамадскіх сіл, якая дасць магчымасць пралетарыяту аб'яднаць сабой сялянства і зрабіць пераможную сацыялістычную рэвалюцыю, — яны проста хацелі расшырыць да крайнасці прамысловую вытворчасць, авалодаць каласальным унутраным рынкам, стаць манапалістамі і выкачаць з народнай гаспадаркі як мага больш прыбытку,— іх свядомая дзейнасць не ішла далей іх будзённых вузка-практычных інтарэсаў.

У адпаведнасці з гэтым Маркс гаворыць:

«У грамадскай вытворчасці свайго жыцця (гэта значыць у вытворчасці матэрыяльных здабыткаў, неабходных для жыцця людзей. — Рэд.) людзі ўступаюць у пэўныя, неабходныя, ад іх волі **не залежачыя***) адносіны — вытворчыя адносіны, якія адпавядаюць пэўнай ступені развіцця іх матэрыяльных прадукцыйных сіл» (К. Маркс, Выбраныя творы, т. I, стар. 269).

Гэта, аднак, не значыць, што змяненні вытворчых адносін і пераход ад старых вытворчых адносін да новых працякае гладка, без канфліктаў, без патрасенняў. Наадварот, такі пераход адбываецца звычайна шляхам рэвалюцыйнага звяржэння старых вытворчых адносін і ўцвярджэння новых. Да пэўнага перыяда развіццё прадукцыйных сіл і змяненні ў галіне вытворчых адносін працякаюць стыхійна, незалежна ад волі людзей. Але гэта толькі да пэўнага моманту, да моманту пакуль узнікшыя і развіваючыяся прадукцыйныя сілы змогуць, як след, выспець. Пасля таго, як новыя прадукцыйныя сілы выспелі, існуючыя вытворчыя адносіны і іх носьбіты — пануючыя класы, ператвараюцца ў тую «непераадалімую» перашкоду, якую можна зняць з дарогі толькі шляхам свядомай дзейнасці новых класаў, шляхам гвалтоўных дзеянняў гэтых класаў, шляхам рэвалюцыі. Тут асабліва ярка выступае **велізарная роля** новых грамадскіх ідэй, новых палітычных устаноў, новай палітычнай улады, заклікаўных скасаваць сілай старыя вытворчыя адносіны. На аснове канфлікту паміж новымі прадукцыйнымі сіламі і старымі вытворчымі адносінамі, на аснове новых эканамічных патрэбнасцей грамадства ўзнікаюць новыя грамадскія ідэі, новыя ідэі арганізоўваюць і мабілізоўваюць масы, масы згуртоўваюцца ў новую палітычную армію, ствараюць новую рэвалюцыйную ўладу і скарыстоўваюць яе для таго, каб скасаваць сілай старыя парадкі ў галіне вытворчых адносін і ўцвярдзіць новыя парадкі. Стыхійны працэс развіцця ўступае месца свядомай дзейнасці людзей, мірнае развіццё — гвалтоўнаму перавароту, эвалюцыя — рэвалюцыі.

«Пралетарыят, гаворыць Маркс, у барацьбе супроць буржуазіі абавязкова аб'ядноўваецца ў клас... шляхам рэвалюцыі ён ператварае сябе ў пануючы клас і ў якасці пануючага класа сілай скасоўвае старыя вытворчыя адносіны» («Маніфест комуністычнай партыі», выданне 1938 г., стар. 52).

*) Курсіў рэдакцыі.

І далей:

а) «Пралетарыят скарыстоўвае сваё палітычнае панаванне для таго, каб вырваць у буржуазіі крок за крокам увесь капітал, цэнтралізаваць усе прылады вытворчасці ў руках дзяржавы, г. зн. пралетарыята, арганізаванага як пануючы клас, і магчыма больш быстра павялічыць суму прадукцыйных сіл» (там-жа, стар. 50).

б) «Насілле з'яўляецца павівальнай бабкай усякага старога грамадства, калі яно цяжарна новым» (Маркс, «Капітал», т. 1, стар. 603, 1935 г.)

Вось геніяльная фармуліроўка сутнасці гістарычнага матэрыялізма, дадзеная Марксам у 1859 годзе ў гістарычнай «прадмове» да яго выдатнай кнігі «Да крытыкі палітычнай эканоміі»:

«У грамадскай вытворчасці свайго жыцця людзі ўступаюць у пэўныя, неабходныя, ад іх волі незалежачыя адносіны — вытворчыя адносіны, якія адпавядаюць пэўнай ступені развіцця іх матэрыяльных прадукцыйных сіл. Сукупнасць гэтых вытворчых адносін складае эканамічную структуру грамадства, рэальны базіс, на якім узвышаецца юрыдычная і палітычная надбудова і якому адпавядаюць пэўныя формы грамадскага сазнання. Спосаб вытворчасці матэрыяльнага жыцця абумоўлівае сацыяльны, палітычны і духоўны працэсы жыцця наогул. Не сазнанне людзей вызначае іх быццё, а, наадварот, іх грамадскае быццё вызначае іх сазнанне. На пэўнай ступені свайго развіцця матэрыяльныя прадукцыйныя сілы грамадства прыходзяць у супярэчнасць з існуючымі вытворчымі адносінамі, або — што з'яўляецца толькі юрыдычным выражэннем гэтага — з адносінамі ўласнасці, унутры якіх яны да гэтага часу развіваліся. З форм развіцця прадукцыйных сіл гэтыя адносіны ператвараюцца ў іх аковы. Тады наступае эпоха сацыяльнай рэвалюцыі. Са змяненнем эканамічнай асновы больш ці менш быстра адбываецца пераварот ва ўсёй велізарнай надбудове. Пры разглядзе такіх пераваротаў неабходна заўсёды адрозніваць матэрыяльны, з прыродна-навуковай дакладнасцю канстатуемы пераварот у эканамічных умовах вытворчасці ад юрыдычных, палітычных, рэлігійных, мастацкіх або філасофскіх, карацей: ад ідэалагічных форм, у якіх людзі ўсведамляюць гэты канфлікт і змагаюцца з ім. Як аб асобным чалавеку нельга судзіць на падставе таго, што сам ён аб сабе думае, таксама-ж нельга судзіць аб падобнай эпохе перавароту па яе сазнанню. Наадварот, гэтае сазнанне трэба вытлумачыць з супярэчнасцей матэрыяльнага жыцця, з існуючага канфлікта паміж грамадскімі прадукцыйнымі сіламі і вытворчымі адносінамі. Ні адна грамадская фармацыя не гіне раней, чым разаўюцца ўсе прадукцыйныя сілы, для якіх яна дае дастаткова прастору, і новыя, вышэйшыя вытворчыя адносіны ніколі не паяўляюцца раней, чым выспеюць матэрыяльныя ўмовы іх існавання ў лоне самога старога грамадства. Таму чалавецтва ставіць сабе заўсёды толькі такія задачы, якія яно можа вырашыць, бо пры бліжэйшым разглядзе заўсёды аказваецца, што сама задача ўзнікае толькі тады, калі матэрыяльныя ўмовы яе вырашэння ўжо існуюць або, па крайняй меры, знаходзяцца ў працэсе станаўлення» (К. Маркс. Выбраныя творы, т. I, стар. 269—270).

Так абстаіць справа з марксісцкім матэрыялізмам, калі ўзяць яго ў прымяненні да грамадскага жыцця, у прымяненні да гісторыі грамадства.

Такія вось асноўныя рысы дыялектычнага і гістарычнага матэрыялізма.

З гэтага відаць, якое тэарэтычнае багацце адстаяў Ленін для партыі ад замахаў рэвізіяністаў і перараджэнцаў, і якое важнае значэнне мела паяўленне ў свет кнігі Леніна «Матэрыялізм і эмпірыякрытыцызм» для развіцця нашай партыі.

(Працяг IV раздзела—ў наступным нумары газеты).

ДЗЕННІК

Лекцыя па гісторыі ВКП(б) на тэму: «Барацьба за стварэнне сацыял-дэмакратычнай рабочай партыі ў Расіі» (1883—1901 гг.) адбудзецца 19 верасня, у 7 гадзін вечара, ў памяшканні Дома партактыва (вялікая зала) у лекторыі Сталінскага РК КП(б)Б. Лектар тав. Клімаў.

Уваход па пастаянных і разавых білетах. Білеты атрымаць у райкоме партыі.

Дырэкцыя Марксісцка-Ленінскага універсітэта пры Рэспубліканскім камітэце Саюза работнікаў вышэйшай школы даводзіць да ведама ўсіх слухачоў 1 і 2 курсаў, што ЗАНЯТКІ Ў МЛУ будуць АДБЫВАЦЦА ПА ПЕРШЫХ ДНЯХ ПЯЦІДЗЕНКІ з 6 да 10 г. вечара, пачынаючы з 19 верасня г. г. у памяшканні КІЖ'а (Чырвонаармейская, 8/42, другі паверх).

Слухачы, якія не з'явіліся без уважлівых прычын на заняткі, будуць выключаны з універсітэта.

ДЫРЭКЦЫЯ.

Вык. абавязкі адказнага рэдактара Д. Т. ЛЕБЕДЗЕЎ.

СЕННЯ У ТЭАТРАХ І КІНО:

Гастролі Віцебскага Белдзяржтэатра (памяшканне Белдзяржтэатра) — Вайна. Кінотэатр «Чырвоная зорка» — Прафесар Мамлок. «Інтэрнацыянал»—Волга-Волга. «Навіны дня» — 1. Журнал Саюзкінохронікі № 40. 2. Журналы Менскай студыі кінохронікі №№ 23—24. Дзіцячы кінотэатр — Дзяцінства Горкага. «Спартак» — Вясёлыя рэбяты. «Парыжская Комуна» (ЦПКА) — Агні вялікага горада.

Уп. Галоўлітбела № К—5647. Менск, друкарня «Звязды», Савецкая, 49. К., М., Б.